

1875

APARA SANKARA

1914

SRI BELLAMKONDA RAMA RAYA KAVINDRULU.

अद्वैतविजयः ।

अद्वैतविजयः।

ADVAITA VIJAYAHA - SANSKRIT.

AUTHOR :

SRI BELLAMKONDA RAMA RAYA KAVINDRULU.

FIRST BOOK PRINTED BY

Sri Dr. Kavitha Venkata Subramanya Sastry.

DIGITALISED BY jan-2011.

Bellamkonda Chakradhar Kumar.Great Grand Son of Sri Rama Raya Kavindrulu.

©

Copy Rights Reserved

SRI BELLAMKONDA RAMA RAYA KAVINDRA TRUST.

ADDRESS :

SRI BELLAMKONDA RAMA RAYA KAVINDRA TRUST.

SRI NILAYAM

Do.No:- 12-8-5/5

PRAKASH NAGAR

NARASARAO PET (P o)

PIN – 522 601

GUNTUR (Dt)

ANDHRA PRADESH INDIA.

CONTACT NO'S :- (+91) 0 9700311109 AND 0 9866400133.

NOTE :- PLEASE TAKE **A4** SIZE PRINT PREFARBULE.

BELLAMKONDA CHAKDRADHAR KUMAR, NRT

**BELLAMKONDA VENKATA
SUBRAMANYA SARMA.**

**BELLAMKONDA
SRINIVASASARMA**

**BELLAMKONDA
CHAKRADHAR KUMAR.**

अद्वैतविजयः ।

रचयिता

पण्डित श्री बेल्लङ्गोण्ड रामरायकवीन्द्रः ।

१९६५

श्रीहयग्रीवाय नमः ।

अद्वैतामृतम् ।

श्लो॥ नत्वा हयग्रीवपदाम्बुजातं धीमन्थनिर्मन्थितवेदसिन्धुः ।

रामो ददात्येतदमत्सरेणाऽद्वैतामृतं भो! विबुधा! भजध्वम् ॥

ननु कथमद्वैतं दातुं शक्यते ? दातृदानदेयत्रिपुटी त्वेऽद्वैतत्व-
हानेः । नच ग्रन्थपरत्वाददोष इति वाच्यं, ग्रन्थेनापि कथमद्वैतं प्रति-
पाद्येत, प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावसम्बन्धस्याप्यद्वैतेऽयोगात् । किंचायं
ग्रन्थकारस्वयमद्वैतमनुभूय दिशति वा ? उताननुभूय ? आद्ये कवि-
कर्तृकानुभवविषयेऽस्मिन्नद्वैते बलादपि द्वैतत्वमापतति- देवदत्तकर्तृकानु-
भवविषयाणां घटादीनामात्मकर्तृकानुभवविषयाणां सुखादीनां च द्वैतत्व-
दर्शनात् । द्वितीये- स्वेनैवाविदितस्य कथमन्येभ्यो दानम् । न चैवं
सर्ववेदान्तशास्त्रस्याप्यप्रामाण्यं स्यादिति वाच्यं, त्वन्मतरीत्याऽप्रामाण्य-
स्यास्माकमिष्टत्वात्- अपि चाद्वैतविद्भवान् स्वानुभूतमिदमद्वैतं कस्मै
दिशति ? द्वितीयस्यैवाभावात्सत्त्वेवाऽद्वैतहानेः । 'तस्मादद्वैतमधिकृत्य
तव ग्रन्थारम्भप्रवृत्तिरेव न संजाघटे'तेति द्वैतिनां पूर्वपक्षः ।

अत्राह कश्चित्—अद्वितीयपरमानन्दरूपोऽपि परमात्मा भग-
वान् कृष्णः यथाऽर्जुनदुःखापनोदनाय गीताशस्त्रं प्रणिनाय तथा कवि-
नापि संसारदुःखितशिष्यदुःखापनोदनाय प्रणीतोऽयं ग्रन्थ इति ।

नन्विदमुन्मत्तप्रलपितम्—प्रमात्राद्यात्मकसर्वजगन्निषेधेनाद्वि-
तीयात्मनः कृष्णस्य कवेर्वा कथं चक्षुषा शिष्यदुःखवीक्षणम् ? कथं वा

वाचा तस्मै तत्त्ववचनम् ? इदमेवाह हि श्रुतिः- 'तत्केन कं पश्ये'दिति, 'नेह नानास्ति किञ्चन, ऐतदात्म्यमिदं सर्व'मित्यादिः । इति ।

एवं प्राप्तेऽपर आह—यावद्देहपातं यस्य कस्यापि नास्ति ब्रह्मापरोक्षज्ञानं, परोक्षज्ञानेन तु न द्वैतबाधः, तस्मात्कृष्णादयस्सर्वेऽपि परोक्षज्ञाः परोक्षमेव ब्रह्मोपदिशन्ति स्वर्गमिवेति ।

ननु एवं स्वर्गादिवाक्यज्ञानेन यथा पुरुषस्य न स्वर्गादिसौख्यं तथा तत्त्वमस्यादिवाक्यज्ञानेनापि न ब्रह्मानुभवानन्दः, नापि दुःखनिवृत्तिः, किं च 'स्वयं तीर्णः परं तारये'दिति न्यायात् स्वत एवानिवृत्तदुःखस्य कृष्णादेर्जुनादिदुःखनिरासाय प्रवृत्तिरपहासास्पदैव । न च परोक्षादपि ब्रह्मज्ञानादस्ति परमानन्दलाभ इत्यभिनिवेशः कार्यः- 'शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात्परे यदि । श्रमस्तस्य श्रमफलो ह्यधेनुमिव रक्षत' इति भागवतात् । अपिच नित्यमुक्तस्य नित्यापरोक्षब्रह्मणोऽस्वलितब्रह्मचारिण ईश्वरस्यापि कृष्णस्य यदि यावद्देहपातसंसारः किंपुनरन्यस्येति विरुद्धमिदं तव वचनं- तथाहि, 'अयमात्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोक' इत्यादिना ईश्वरस्य निस्संसारत्वं श्रूयते, तदैक्यज्ञानेन च जीवानां मुक्तिरिति भवन्मतम् । अधुना तु कृष्णैक्यज्ञानेनार्जुनस्यापि संसार एव पुनः प्राप्तः, न तु मुक्तिः । किंच देहपातानन्तरमात्मसाक्षात्कारो भवतीति वदता भवता किमात्मसाक्षात्कार आत्मनोऽन्यत्वेन विवक्षितः ? यद्वाऽनन्यत्वेन ? आद्ये- य आत्मानं साक्षात्कुर्यात्तस्य विद्यमानत्वेन कथमद्वैतत्वमात्मनः । द्वितीये- साक्षात्कारपदवैयर्थ्यम् । नचैवं देहपातानन्तरमात्मा भवतीति वदाम इति

श्रीहयग्रीवाय नमः ।

अद्वैतविजयः ।

वादी—अहं ब्रह्मास्मि ।

प्रतिवादी—न त्वं ब्रह्मासि ।

वा—ब्रह्मैवाहमस्मि ।

प्र—जीव एव त्वमसि ।

वा—नाहं जीवः ।

प्र—न त्वं ब्रह्म ।

वा—कुतोऽहं जीवः ?

प्र—कर्माधीनजन्ममरणादिप्रयुक्तसुखदुःखसम्भोगलक्षणसंसार-
वत्त्वात् ।

वा—कः पुनर्ब्रह्म ?

प्र—श्रीकृष्णः ।

वा—कुतः ?

प्र—पुरुषोत्तमत्वात् ।

वा—तदपि कथम् ?

प्र—सर्वज्ञत्वात्सर्वेश्वरत्वात्सर्वजगदुदयविभवलयहेतुत्वाच्च ।

वा—किमत्र मानम् ?

प्र—साक्षाच्छ्रीकृष्णभगवद्गीता एव । “वेदाहं समतीतानि
वर्तमानानि चार्जुन । भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥
आमयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया । अहं सर्वस्य जगतः प्रभवः
प्रलयस्तथा ॥” इत्याद्याः ।

वा—कृष्णोऽपि वसुदेवाद्देवक्यां जातो मृतश्चेति संसारि-
जीव एव ।

प्र—मैवं वादीः; मायामानुषविग्रहत्वात्कृष्णस्य । लीलया
हि भगवान्भूभारहरणार्थं सङ्कल्पवशाद्वसुदेवाद्भुव्यवतीर्णः ।

वा—लीलया संसरतोऽपि कृष्णस्य कथं ब्रह्मत्वम् ?

प्र—लीलासंसारस्य स्वायत्तत्वेनाऽबन्धकत्वात् ।

वा—यो वसुदेवादवातरत्स कः ?

प्र—उक्तं हि कृष्ण इति ।

वा—जन्मना लब्धसत्ताकस्य हि करचरणादिमत्पिण्डस्य कृष्ण
इति नाम विहितं गर्गेण; जन्मनः प्रागवस्थितस्तु मया पृच्छ्यते क इति?

प्र—श्रीमहाविष्णुः आदिनारायणः कृष्णत्वेनाऽवतीर्णः ।

वा—स च नारायणः कः ?

प्र—परमात्मा ।

वा—कुतः ?

प्र—पुरुषोत्तमत्वात् ।

वा—तच्च कथम् ?

प्र—गीतावचनात् । “उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः” इति ।

वा—किंरूपस्स नारायणः ?

प्र—शङ्खचक्रगदाधरः, पुण्डरीकाक्षः, श्रीमहालक्ष्मीसमेतः,
पद्मनाभश्च, वैकुण्ठनामकपरमपदनिलयः ।

वा—कथमस्य लोकत्रयप्रवेशः ?

प्र—सूक्ष्मरूपेण ।

वा—कथं स्थूलस्य तस्य सूक्ष्मत्वं नारायणस्य ?

प्र—गगनवत् ।

वा—सर्वव्यापित्वाद्गगनस्य भवतु सौक्ष्म्यं; कथं पुनः परमपद-
निलयस्य नारायणस्य सौक्ष्म्यम् ?

प्र—‘अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणस्स्थित’ इति श्रुत्या
नारायणस्य सर्वव्यापित्वोपपत्तेः ।

वा—श्रुत्युक्तत्वमात्रेण कथं मध्यमपरिमाणस्य नारायणस्य
सर्वव्यापित्वमवगन्तुं शक्यं प्रत्यक्षादिविरुद्धम् ?

प्र—नारायणस्य विराड्रूपेण सर्वव्यापित्वात्; सर्वात्मकं हि
विराड्रूपम् ।

वा—हन्त ! विचित्रमिदं यदेकस्यैव महन्मध्यमाणुपरिमाण-
त्रयवत्त्वम् ।

प्र—नैव विचित्रं विचित्रशक्तावीश्वरे ।

वा—यस्य स्थूलमध्यसूक्ष्मरूपाणि त्रीणि सन्ति स कः ?

प्र—उक्तं हि नारायण इति ।

वा—किं तस्य स्वरूपम् ?

प्र—उक्तमेव शङ्खचक्रेत्यादिना ।

वा—नैवोक्तम् । तद्धि विग्रहस्वरूपं; मया तु यस्य तद्विग्रह-
स्तत्स्वरूपं पृच्छ्यते ?

प्र—सर्वज्ञत्वसकलकल्याणगुणनिलयत्वादिकम् ।

वा—तद्धि धर्मजातम् ?

प्र—तर्हि ज्ञानमेव स्वरूपं; ज्ञानस्वरूपं, ज्ञानगुणकं हि ब्रह्म ।
‘सत्यं ज्ञानं’मित्यादिश्रुतेः ।

अद्वैतविजयः ।

वा—तर्हि ज्ञानस्वरूपो ज्ञानगुणकश्च जीवोऽपि ब्रह्मैव ।

प्र—मैवमपरिच्छिन्नस्यैव ब्रह्मत्वाद्वह्म हि पूर्णम् ।

वा—कथं तर्हि परिच्छिन्नस्य वासुदेवस्य कृष्णस्य ब्रह्मत्वम् ?

प्र—कृष्णविग्रहस्य परिच्छिन्नत्वेऽपि तदन्तर्गतस्य ज्ञानस्वरूपस्य व्यापित्वात् ।

वा—कथं ज्ञायते ज्ञानस्वरूपत्वे समानेऽपि कृष्णशरीरान्तर्गतः परमात्मा, अस्मदादिशरीरान्तर्गतस्त्वात्मा जीव एवेति ?

प्र—गुणतः ।

वा—कथम् ?

प्र—यस्सर्वं वेत्ति स परमात्मा, यस्त्वल्लं वेत्ति स जीव इति ।

वा—अनेन हि धर्मभूतज्ञानस्यैव व्यापित्वमवगम्यते ।

प्र—सत्यं, तत एव स्वरूपभूतज्ञानस्यापि । न हि परिच्छिन्न-ज्ञानस्वरूपः पुमानपरिच्छिन्नज्ञानवान्भवितुमर्हति, तस्माद्यस्य स्वरूपभूतं ज्ञानमपरिच्छिन्नं तस्यैव धर्मभूतं ज्ञानमपीति कृत्वा सर्वज्ञ ईश्वरः कृष्ण एव ब्रह्म ।

वा—कृष्णशरीरपरिच्छिन्नस्य परमात्मनोऽपि कथं व्यापित्वम् ?

प्र—आकाशस्य घटेनेव परमात्मनः कृष्णशरीरेण परिच्छेदा-योगात् ।

वा—किं कृष्णशरीर इवाऽस्मदादिशरीरेष्वप्यस्ति परमात्मा ?

प्र—ओम् ।

वा—तर्हि ब्रह्मैवाहमस्मि ?

प्र—नैव त्वं ब्रह्म ।

अद्वैतविजयः ।

वा—कस्मात् ?

प्र—तव शरीरे जीवेशौ द्वौ स्तः । 'द्वा सुपर्णा' इत्यादिश्रुतेः ।
तत्र यो जीवस्स एव त्वं, मनुष्योऽहमित्याद्यभिमानवान् संसारी ।
यस्त्वीश्वरस्स त्वद्भिन्न एव, स एव ब्रह्मेति ।

वा—किं ममेव कृष्णस्यापि देहे नास्ति जीवः ?

प्र—नास्ति ।

वा—कस्मात् ?

प्र—अनुभवाभावात् ।

वा—तर्हि कथं प्राणधारणं कृष्णशरीरस्य, जीवलिङ्गं हि तत् ?

प्र—ईश्वरसङ्कल्पवशादेव ।

वा—अस्मदादिदेहे जीवेशौ क्व स्तः ?

प्र—हृदि जीवोऽस्ति, जीवत्वीश्वरोऽस्ति ।

वा—किं परिमाणो जीवः ?

प्र—अणुः ।

वा—किं सावयवाणुरतु निरवयवपरमाणुः ?

प्र—निरवयव एव ।

वा—कथं तत्रेश्वरसत्त्वम् ?

प्र—यथा निरवयवे गगने ।

वा—सावकाशत्वादस्तु गगने ईश्वरः, कथं जीवे ?

प्र—जीवोऽपि सावकाश एव ।

वा—विभुत्वादस्तु गगनस्य सावकाशत्वं, कथमणोर्जीवस्य ?

प्र—गगने घटादिपदार्थस्थित्यर्हमस्ति सावकाशत्वं विभुत्वात्,
जीवे तु परमात्मस्थित्यर्हमस्ति सावकाशत्वमणुत्वात् ।

अद्वैतविजयः ।

वा—निरवयवं वस्तु सावकाशमिति विप्रतिषिद्धमवयवविश्लेषादेव वस्तुन्यवकाशसम्भवात् ।

प्र—न हि दृष्टेऽनुपपत्तिरिति न्यायान्निरवयवस्याकाशस्य सावकाशत्वदर्शनान्निरवयवजीवस्य सावकाशत्वमुपपद्यते ।

वा—गगननिरवयवत्वस्यासम्प्रतिपन्नत्वात् गगनस्य जन्यद्रव्यत्वेन सावयवत्वात् ।

प्र—‘अतीन्द्रियास्तु ये भावा न तांस्तर्केण योजये’दिति न्यायादतीन्द्रियार्थे वेदस्यैव प्रमाणत्वा‘द्य आत्मनि तिष्ठ’न्निति श्रुतेश्च निरवयवोऽपि जीवः परमात्मना व्याप्त एव ।

वा—तर्हि सावयव इतीष्यताम् ।

प्र—सावयवत्वे सत्यनित्यत्वप्रसङ्गात् ।

वा—जन्ममरणसंसारवान्हि जीवः ।

प्र—जीवाधिष्ठितशरीरगते एव जन्ममरणे, न तु जीवगते ।

वा—तर्हि जन्ममरणादिषड्भावविकारदूर एव जीवः ।

प्र—ओम् ।

वा—कथमविक्रियस्य संसारित्वविकारः ।

प्र—अविवेकात्, प्रकृतिसंसर्गवशात् ।

वा—का प्रकृतिः ?

प्र—या देहेन्द्रियाद्याकारपरिणता दृश्यते सा ।

वा—कथमसङ्गस्य प्रकृतिसंसर्गः ?

प्र—प्रकृतौ स्थितिबशात् ।

वा—कथं प्रकृतिस्थस्येश्वरस्य प्रकृत्यसंसर्गः ?

प्र—प्रकृतिविविक्तात्मस्वरूपज्ञानसत्त्वात् ।

वा—कथं चिदचिद्विशिष्टेश्वरस्य प्रकृतिविविक्तत्वम् ?

प्र—दण्डविशिष्टस्य देवदत्तस्य दण्डविविक्तत्ववत् ।

वा—कथमसङ्गेश्वरस्य चिदचिद्विशिष्टत्वम् ?

प्र—चिदचिच्छरीरकत्वात् ।

वा—कथं चिदचिच्छरीरकस्य चिदचिदसङ्गः ?

प्र—घटगताकाशस्य घटरूपादिनेव नेश्वरस्य चिदचित्सङ्गः ।

वा—जीवोऽसङ्ग ईश्वरश्चासङ्ग इति प्रकृतिरप्यसङ्गैव, ससङ्ग-
पदार्थान्तराभावात्तथा च कथं जीवस्य प्रकृतिसंसर्गः ?

प्र—अविवेकादित्युक्तमेव ।

वा—कथमविवेकादप्यसङ्गस्य सङ्गित्वम् ?

प्र—कोऽत्र विस्मयः, अविवेकाद्रज्जोरपि सर्पत्वापात्तात् ।

वा—तर्हि यथा रज्जुः कालत्रयेऽपि रज्जुरेव, तथा जीवः
कालत्रयेऽप्यसङ्ग एव, तस्य सङ्गित्वं तु भ्रान्तिसिद्धमेव ।

प्र—ओम् ।

वा—कथमियं भ्रान्तिरासीदस्य स्वस्मिन्नपि ?

प्र—भगवन्मायावशात् ।

वा—का माया ?

प्र—भगवत्सङ्कल्पः ।

वा—कुतो भगवतस्तादृशसङ्कल्पः ?

प्र—लीलावशात्, चिक्रीडिष्या हि भगवता सृष्टमिदं जगत् ।

अद्वैतविजयः ।

वा—कथं भ्रान्तिनिवृत्तिः ?

प्र—भगवत्सङ्कल्पादेव ।

वा—कथं भगवतोऽस्मन्मोचनसङ्कल्पोदयः ?

प्र—अस्मदाराधनोद्भूतदयावशात् ।

वा—कथं तदाराधनमस्माकम् ?

प्र—ईश्वरसङ्कल्पादेव ।

वा—कुतस्तत्सङ्कल्पोदयः ?

प्र—अस्मददृष्टवशात् ।

वा—कथं मन आदिरहितेश्वरस्य सङ्कल्पसिद्धिः ?

प्र—ज्ञानगुणकत्वात् ।

वा—कथमेवं सङ्कल्पादिधर्मसङ्गे सतीश्वरस्यासङ्गत्वम् ?

प्र—स्वस्य स्वधर्मेणसह सङ्गस्यासङ्गत्वाऽभञ्जकत्वात् ।

वा—धर्मः किं धर्मिणोन्य उतानन्यः ? आद्ये- धर्मसङ्गः प्राप्त एव धर्मिणः; द्वितीये धर्मधर्मिभावस्यैवाऽसिद्धिः ।

प्र—धर्मशक्तिर्धर्मिणोन्यत्वानन्यत्वाभ्यां निर्वक्तुं नैव शक्यते; यद्वा धर्मिणः पृथगुपलम्भाद्धर्मोन्य एव । नतु तेन ससङ्गत्वं धर्मिणः । तदपृथक्सिद्धविशेषणत्वात् ।

वा—सङ्कल्पादीनामात्मधर्मत्वे, तेषां जन्मनाशवत्त्वेनात्मन-स्सविकारत्वं स्यात् ?

प्र—नैव स्यात्, स्वरूपविकाराभावात् ।

वा—किमीश्वरसङ्कल्पान्मुक्तो जीवः परमाणुरुत व्यापी ?

प्र—अणुरेव ।

वा—कथं मुक्तस्य सर्वज्ञत्वम् ?

प्र—भगवदनुग्रहात् , धर्मभूतज्ञानस्य हि संकोचविकासौ स्तः ।

वा—कासौ वर्तते मुक्तः ?

प्र—परमपदे वैकुण्ठे ।

वा—किं देही मुक्त उतादेहः ?

प्र—यदृच्छया भवति बहुविधः ।

वा—कस्तस्येश्वराद्भेदः ?

प्र—सृष्ट्याद्यहेतुर्मुक्तः परिच्छिन्नश्च ।

वा—कथमीश्वरोऽपरिच्छिन्नः ? स्वभिन्नचिदचितोऽसत्त्वेन वस्तुपरिच्छेदसत्त्वात् ।

प्र—चिदचितोरपीश्वरशरीरत्वादिना ईश्वरापृथक्सिद्धविशेषणत्वेनेश्वरपरिच्छेदकत्वाभावात् ।

वा—यदि चिदचिद्भ्यां पृथगीश्वरसिध्यति तर्हीश्वरात्पृथगपि चिदचितौ सिध्यत एव ।

प्र—कार्यात्पृथक्कारणसिद्धावपि कारणात्पृथक्कार्यं नैव सिध्यति ।

वा—‘अजो नित्य’ इति ‘अजामेका’मिति च श्रुतेश्चिदचितो रजत्वेन कथं तयोरीश्वरस्य च कार्यकाणभावः ?

प्र—मूलप्रकृतेरजत्वेपि देहाद्याकारपरिणतकार्यप्रकृतेर्जन्यत्वेन तत्संसृष्टचितोपि जन्यत्वात् ।

वा—तर्हि स्थूलचिदचितोः प्रकृतिकार्यत्वमेव नेश्वरकार्यत्वम् ।

प्र—घटंप्रति मृद इव स्थूलचिदचितौ प्रति प्रकृतेरुपादानत्वेपि कुलालवदीश्वरस्य निमित्तकारणत्वात् ।

वा—निमित्तकारणात्कार्यं पृथक्सिद्धमेव; कुलालाद्धटवत् ।

प्र—ईश्वरस्य स्वतो निमित्तकारणत्वेऽपि प्रकृत्यधिष्ठानद्वारा उपादानत्वमपि; ईश्वराधिष्ठितप्रकृतिपरिणामत्वाज्जगतः ।

वा—स्थूलचिदचितोरीश्वरापृथक्सिद्धत्वेऽपि केवलचितस्सूक्ष्मा-
चितश्च तत्पृथक्सिद्धिरेव; तदकार्यत्वात् ।

प्र—सूक्ष्मचिदचितोरीश्वरशरीरत्वादीश्वराऽपृथक्सिद्धत्वम् ।

वा—शरीरशरीरिणौ परस्परं पृथक्सिद्धावेव ।

प्र—मैवं, देहात्पृथग्देहिनो लोकान्तरगन्तुस्सिद्धत्वेऽपि देहिनः
पृथग्देहस्याऽसिद्धेः ।

वा—श्मशानगन्ता देहोऽपि देहिनः पृथक्सिद्ध एव ।

प्र—अचेतनदेहस्य देहिनः पृथक्सिद्धत्वेऽपि चेतनदेही सिद्ध
एव ।

वा—तर्हीश्वरादचेतनदेहः पृथक्सिद्ध एव ।

प्र—परिच्छिन्नाज्जीवादेवाचेतनस्य पृथक्सिद्धिः, नतु व्यापका-
दीश्वरात् ।

वा—तर्हि व्यापक ईश्वरश्च देहात्पृथगसिद्ध एव ।

प्र—देवदत्तदेहोपाधिकस्येश्वरस्य यज्ञदत्तदेहात्पृथक्सिद्धत्वात् ।

वा—कथमेकस्यास्सूक्ष्मप्रकृतेः पृथक्सिद्धिरीश्वरस्य ?

प्र—चिदुपाध्यपेक्षया ।

वा—यद्येवमुपहितेश्वरस्य पृथक्सिद्धिस्तर्हि निरुपाधिकस्य
तस्याऽपृथक्सिद्धिरेव ।

प्र—निरुपाधिकेश्वरस्यैवाभावात्, चिदचिद्विशिष्टो हीश्वरः ।

वा—कीदृशं तद्वैशिष्ट्यम् ?

प्र—चिदचिच्छरीरकत्वमित्युक्तमेव ।

वा—किं चिदचिदनुगतत्वं तत् ?

प्र—ओम् ।

वा—यद्यनुगतात्पृथगनुगन्तव्यं न सिद्धं तर्हि कथमनुगन्त्रनु-
गन्तव्यभावसिद्धिः ?

प्र—अनुगतात्पृथगनुगन्तव्याऽसिद्धावप्यनुगन्तव्यात्पृथगनुगतस्य
सिद्धत्वात् ।

वा—किमिदमनुगन्तव्यं चिदचिद्द्रव्यं सत्यं नित्यं च ?

प्र—तथैव ।

वा—कथं 'मेकमेवाद्वितीयं ब्रह्मे'ति श्रुतस्य ब्रह्मणोऽद्वैतत्व-
स्योपपत्तिः ?

प्र—स्वसमानद्वितीयवस्तुरहितत्वादुक्तं ब्रह्माद्वितीयमिति श्रुत्या ।

वा—एवं जीवोप्यद्वितीय एव ।

प्र—न, स्वसमानानन्तजीवसत्त्वात् ; नाना हि जीवाः ।

वा—'नेह नानास्ति किञ्चने'ति श्रुत्या ब्रह्मणि द्वैतं प्रतिषिध्यते ।

प्र—अब्रह्मात्मकद्वैतप्रतिषेधपरा श्रुतिः ।

वा—'अहं ब्रह्मास्मी'ति श्रुत्या जीवब्रह्माभेदः प्रतिपाद्यते ।

प्र—ब्रह्मात्मको जीव इति श्रुत्यर्थः ।

वा—कथं जीवस्य ब्रह्मात्मकत्वम् ?

प्र—ब्रह्मशरीरत्वात् ।

वा—तर्ह्यचिद्द्रव्यमपि ब्रह्मात्मकमेव ।

प्र—सत्यमत एव सर्वं खल्विदं ब्रह्मेति श्रुतिः ।

व — बहिर्भूतं ब्रह्मापि जीवस्य शरीरमेव ?

प्र—ओम् ।

वा—कथमनुगतस्य जीवस्य ब्रह्मणः पृथगसिद्धिः ?

प्र—न, केवलमन्तस्स्थमेव वस्त्वनुगतं, किंतु बहिरन्तर्व्यापक-
मेव । व्यापकत्वं ह्यनुगतत्वम् ।

वा—किमस्माद्भिन्नात्मज्ञानात्फलम् ?

प्र—‘निरञ्जनः परमं साम्यमुपैती’ति श्रुतमीधरसाम्यमेव ।

वा—‘य उदरमन्तरं कुरुते, अथ तस्य भयं भवती’ति भयं
श्रूयते ।

प्र—अब्रह्मात्मकजीवदर्शनस्य भयहेतुत्वमुक्तं श्रुत्या ।

वा—परिच्छिन्नजीवस्य कथमपरिच्छिन्नब्रह्मसाम्यम् ?

प्र—सर्वज्ञत्वादिगुणतः ।

वा—यदि ब्रह्मभिन्नद्रष्टृजीवसिद्धिस्तर्हि ‘नान्योतोस्ति द्रष्टे’ति
श्रुतिविरोधः ।

प्र—न, ब्रह्मद्रष्टृपुरुषाभावपरत्वात्तस्याः; जीवा हि स्वान्परस्परं
पश्यन्ति देहादीन्, न तु ब्रह्म पश्यन्ति, ब्रह्म तु सर्वमपि; अत एव
ब्रह्मणस्सर्वज्ञत्वम् ।

वा—जीवोपि ब्रह्म पश्यत्येव ‘दृश्यते त्वद्गुणया बुद्धये’ति श्रुतेः ।

प्र—परोक्षमेव ब्रह्म पश्यति; न तु प्रत्यक्षम् ।

वा—ब्रह्मापि जीवं परोक्षमेव पश्यति ।

प्र—न, ‘अन्यस्त्वनश्नन्नभिचाकशीति, साक्षी चे’तेत्यादिश्रुतेः ।

वा—मुक्तजीवः प्रत्यक्षमेव पश्यति ब्रह्म; सर्वज्ञत्वात् ।

प्र—ओम् ।

वा—कथं श्रुत्यविरोधः ?

प्र—संसारमण्डले 'नान्योतोस्ति द्रष्टे'ति श्रुत्याशयात् । यद्वा मुक्तोपि परमपदनिलयं नारायणमेव पश्यति, न तु सर्वान्तरं ब्रह्म; अदृश्यत्वात्तस्य ।

वा—हन्त ! तर्हि ईश्वर एकएव द्रष्टा, प्रकृतिपुरुषौ तु दृश्यावेव ।

प्र—पुरुषो द्रष्टापि ।

वा—कथमेकस्य द्रष्टृदृश्यभावद्वयम् ?

प्र—उपपद्यत एव । द्रष्टृदृश्यत्वयोरविरोधात्; देवदत्तो हि विष्णुदत्तं पश्यति तेन दृश्यते चेति ।

वा—देहेन्द्रियादिसङ्घात एव दृश्यते ।

प्र—तर्हि सङ्घात एव पश्यति ।

वा—अहंप्रत्ययविषयो जीवः पश्यति; अहमिमं पश्यामीत्यनुभवात् ।

प्र—तर्हि जीव एव दृश्यते । मामयं पश्यतीत्यनुभवात् ।

वा—सङ्घाते आत्माभिमानाजीवस्य दृश्यत्वं विष्णुदत्तो हि जीवो देवदत्तं दृष्ट्वा गौरोयं स्थूलोयमिति प्रत्येति ।

प्र—तथा सङ्घात एव पश्यति; चक्षुष एव द्रष्टृत्वात् ।

वा—मैवं, चक्षुषः करणत्वादात्मनः कर्तृत्वाच्च, चक्षुषा पश्यामीति ह्यनुभवः ।

प्र—तर्ह्यन्तःकरणमस्तु द्रष्टृ ।

वा—अन्तःकरणस्य करणत्वेन कर्तृत्वासम्भवात् । मनसाह-
मिदं मनोमीत्यनुभवाच्च ।

प्र—यस्सङ्घातं पश्यति स आत्मानं पश्यत्यन्यं जीवं च पश्यति ।

वा—अदृश्यत्वादन्यस्य न ह्यात्मानमिवान्यं जीवं कोपि साक्षा-
त्पश्यति; अन्यथा जीवान्तरानुभूयमानसुखदुःखादिसाक्षात्कारापत्तेर्जीवस्य ।

प्र—जीवस्य जीवान्तरादृश्यत्वेपि ब्रह्मदृश्यत्वमस्त्येव, स्वदृश्यत्व-
वत्, जीवो ह्यात्मानं वेत्ति ।

वा—कर्मकर्तृविरोधान्न स्वदृश्यत्वं स्वस्य ।

प्र—मामहं जानामीत्यनुभवः कथम् ?

वा—स्वप्रकाशत्वाज्जीवस्य; चक्षुरादिव्यापारं विना जीवो हि
स्वयमवभासते ।

प्र—कुतस्स्वप्रकाशत्वम् ?

वा—ज्ञानस्वरूपत्वात्, ज्ञानं ह्यात्मानमन्यांश्चावभासयतीति
स्वप्रकाशम् ।

प्र—ज्ञानं ज्ञेयमेवावभासयति, ज्ञानं तु ज्ञानान्तरेणावभास्यते,
सत्त्वादनुव्ययसायस्य ।

वा—तच्च ज्ञानान्तरं केनावभास्यते ?

प्र—अन्येन ज्ञानान्तरेण ।

वा—तदपि केन ?

प्र—ततोप्यन्येन ।

वा—तर्ह्यनवस्थादोषः ।

प्र—तथा चेत् ज्ञानं ब्रह्मणा भास्यते ।

वा—तच्च ब्रह्म ज्ञानस्वरूपं खलु ।

प्र—भवतु, जीवस्वरूपज्ञानाद्ब्रह्मज्ञानं विलक्षणमिति ब्रह्माव-
भास्य एव जीवः ।

वा—ब्रह्मस्वरूपं ज्ञानं केन भास्यते ?

प्र—स्वेनैव ।

वा—कुतः ?

प्र—स्वयंप्रकाशत्वात् ।

वा—किं मानम् ?

प्र—‘तमेव भान्तमनुभाति सर्व’मिति श्रुतिः ।

वा—को भेदो जीवब्रह्मस्वरूपज्ञानयोः ?

प्र—ब्रह्मप्रकाश्यत्वस्वप्रकाशत्वरूपोऽयमेव ।

वा—स च किंप्रयुक्तः ?

प्र—परिच्छिन्नत्वापरिच्छिन्नत्वप्रयुक्तः ।

वा—ज्ञानेन ज्ञेयं परिच्छिद्यते, नतु ज्ञानं केनापीत्यपरि-
च्छिन्नमेव ज्ञानम् ।

प्र—ज्ञानमपि परिच्छिद्यत एव । देवदत्तस्य कौमुदीमात्र-
ज्ञानमस्ति, विष्णुदत्तस्य भाष्यान्तज्ञानमस्तीत्येवं प्रतीतेः ।

वा—मैवं; तत्र कौमुद्यादिविषयपरिच्छेद एव; नतु तदज्ञान-
परिच्छेदः; ज्ञानगतालपत्वमहत्त्वयोर्ज्ञेयोपाधिप्रयुक्तत्वात् ।

प्र—ज्ञानानां नानात्वादस्त्येव परिच्छेदः ।

वा—विषयनानात्वप्रयुक्तमेव ज्ञाननानात्वं; न स्वत इत्येकमेव
ज्ञानं, यद्वा वृत्तिज्ञानान्येव नाना; नतु चैतन्यरूपं ज्ञानम् ।

प्र—वृत्तिज्ञानवज्जीवचैतन्यमपि परिच्छिन्नमेव ।

वा—तर्हि क्षणिकमपि स्यादेव ।

प्र—परिच्छिन्नमपि चैतन्यं नित्यमेव; ईश्वरसङ्कल्पवशात् ।

वा—केन परिच्छिद्यते जीवचैतन्यम् ?

प्र—ब्रह्मचैतन्येन ।

वा—कस्मात् ?

प्र—परिमितत्वात् ।

वा—ब्रह्मचैतन्यं केन परिच्छिद्यते ?

प्र—न केनापि ।

वा—कस्मात् ?

प्र—अपरिमितत्वात् ।

वा—ब्रह्मैकमेव सर्वमात्मानं च वेत्ति, जीवस्तु आत्मानं जगच्च वेत्ति, न तु ब्रह्म; देहादिजगत्तु न किमपि वेत्तीति दृश्यमेव, इत्यत्र किं मानम् ?

प्र—‘देहोऽसवोऽक्षा मनवो भूतमात्रा नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् । सर्वं पुमान्वेद गुणांश्च तद्ज्ञा न वेद सर्वज्ञमनन्तमीडे’ इति भागवतम् । ‘स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ते’ति श्रुतिश्च ।

वा—स ईश्वरो वेद्यं जगदेव वेत्ति न तु वेत्तारं जीवम् ।

प्र—वेत्तुर्जीवस्यापि ब्रह्मवेद्यत्वात् ।

वा—कथं वेत्तुर्वेद्यत्वम् ?

प्र—श्रुत्यादिप्रामाण्यात् ।

वा—ब्रह्माऽपि जीवस्यापरोक्षमेव; ‘यत्साक्षादपरोक्षा’दिति श्रुतेः ।

प्र—ब्रह्मण एव ब्रह्मापरोक्षमिति श्रुत्यर्थात् ।

वा—कथं जीवो ब्रह्मापरोक्षः रूपरहितत्वात् ?

प्र—नीरूपस्यापि सुखादेर्यथा जीवापरोक्षत्वं, तद्वत् ।

वा—यदि जीवस्य सर्वदापि परोक्षं ब्रह्म, तर्हि तन्नास्त्येव ।

प्र—स्वर्गादिवच्छास्त्रप्रामाण्येनास्तित्वं ब्रह्मणः ।

वा—स्वर्गोपि जीवस्य भोगसमये प्रत्यक्षः ।

प्र—तर्हि धर्मादिवदिति विद्धि ।

वा—धर्मः खल्वनुमेयः ।

प्र—ब्रह्माप्यनुमेयमेव ।

वा—कथं तर्हि शास्त्रप्रमाणकं ब्रह्म ?

प्र—श्रुत्यनुगृहीतानुमानगम्यत्वात् ।

वा—किं लिङ्गं ब्रह्मानुमापकम् ?

प्र—जगज्जन्मादिकं जीवपारतन्त्र्यं च ।

वा—प्रकृतिपरतन्त्र एव जीवः, प्रकृतिजन्यमेव जगच्च ।

प्र—जडा प्रकृतिर्जीवान्प्रति नेष्टे; ईश्वरपरतन्त्रा च सा ।

ईश्वराधिष्ठितप्रकृतित एव जगज्जन्मादिकम् ।

वा—तच्च ब्रह्मपरतन्त्रम् ।

प्र—न, 'न तत्समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यत' इति श्रुतेर्ब्रह्माधिक-
वस्त्वभावात् ।

वा—ब्रह्मापि सृष्ट्यादिष्वस्वतन्त्रमेव; कालादिसव्यपेक्षत्वात् ।

प्र—ईश्वरशक्तिविशेषत्वात्कालादीनां, ईश्वरस्य हि बह्व्य-
शक्तयस्सन्ति । 'परास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते स्वाभाविकी ज्ञानबल-
क्रिया'चेति श्रुतेः ।

वा—तच्च ब्रह्म प्रत्यगात्मैव ।

प्र—न, परमात्मैव ब्रह्म पूर्णत्वात् ; प्रत्यगात्मा तु जीव एव, परिच्छिन्नत्वात् ।

वा—प्रत्यगात्माप्यपरिच्छिन्न एव ।

प्र—न, 'वालाग्रशतभागस्य शतथा कल्पितस्य च । भागो जीवस्स विज्ञेय' इति श्रुतेः ।

वा—केनास्य परिच्छेदः ?

प्र—देशवस्तुभ्याम् ।

वा—कथम् ?

प्र—जीवोऽन्तःकरणदेशे एवास्ति अचिदीश्वराभ्यां विलक्षण-
श्चेति ।

वा—अन्तःकरणे सत्त्वप्रयुक्तमेव जीवस्याणुत्वम् ।

प्र—मैवम् ; अणुत्वादेव जीवस्यान्तःकरणे स्थितिरिति स्वभा-
वत एवाणुजीवः ।

वा—कथमणुजीवस्य सर्वदेहव्यापित्वम् ?

प्र—धर्मभूतज्ञानद्वारा ।

वा—कथं ज्ञानस्य ज्ञानमेव धर्मः, जीवो हि ज्ञानस्वरूपः ?

प्र—यज्जीवस्य स्वरूपभूतं ज्ञानं, ततोऽन्यदेव धर्मभूतं ज्ञानमिति
ज्ञानस्य ज्ञानं धर्मो भवितुमर्हत्येव, धर्मधर्मिणोर्भेदात् ।

वा—किं धर्मभूतेन ज्ञानेन ज्ञेयं परिच्छिद्यते? उत स्वरूपभूतेन?

प्र—धर्मभूतेनैव ।

वा—किमर्थं तर्हि स्वरूपज्ञानाभ्युपगमः ?

प्र—श्रुत्यनुसारार्थं, धर्मभूतज्ञानपरिच्छेदार्थं च ।

वा—तर्हि धर्मज्ञानस्य ज्ञेयत्वमापत्तितम् ।

प्र—आपततु ।

वा—कथं ज्ञानत्वज्ञेयत्वयोस्सामानाधिकरण्यम् ?

प्र—अविरोधात् ।

वा—स्वरूपज्ञानस्य धर्मज्ञानसद्भावे किं मानम् ?

प्र—‘तस्य भासा सर्वमिदं विभाति’, ‘न विज्ञातुर्विज्ञ ते-
र्विपरिलोपो विद्यत’ इत्यादिश्रुतयः ।

वा—स्वरूपभूतज्ञानं ज्ञातैव ।

प्र—ज्ञातुरेव स्वरूपं ज्ञानम् ।

वा—ज्ञातुर्धर्मो ज्ञातृत्वमेव ज्ञानम् ।

प्र—भवतु ।

वा—तर्हि सर्वावभासकस्य चैतन्यस्य यत्सर्वावभासनं धर्म-
स्तदेव ज्ञानं धर्मभूतमित्युच्यते त्वया ।

प्र—ओम् ।

वा—कथमणुर्जीवस्सर्वदेहव्यापिशैत्यादिकमवभासयेत् ?

प्र—भासयेदेव; सूक्ष्मस्यापि दीपस्य गृहान्तस्सर्वपदार्थाव-
भासनशक्तिवदणोरपि जीवस्य तादृशशक्तिसद्भावात् ।

वा—तर्हि स्वरूपचैतन्यस्यैव सर्वावभासकत्वाद्वर्मभूतज्ञाना-
भ्युपगमो व्यर्थः ।

प्र—न; स्वरूपज्ञाने या सर्वावभासकत्वशक्तिरस्ति तस्या एव
धर्मभूतज्ञानत्वात् ।

वा—कथं ज्ञानस्य शक्तित्वम् ?

प्र—‘परास्य शक्ति’रिति श्रुत्या ज्ञानशक्तिसद्भावस्य स्थापितत्वात् ।

वा—शक्तिश्शक्तादर्थान्तरं न भवति ।

प्र—भवत्येव, शक्तेरेव शक्तत्वे, अग्निरग्निशक्तिरिति पृथग्व्यवहारासिद्धेः, अग्निस्वरूपनाशाभावेपि मणिनन्त्रादिना अग्निशक्तिनाशदर्शनाच्च ।

वा—यदि जीवचैतन्यं सर्वावभासकं कथं तर्हि तस्य ब्रह्मानवभासकत्वं ब्रह्मावभास्यत्वं च ?

प्र—यथा दीपस्सर्वावभासकोऽपि चक्षुरवभास्यः तदनवभासकश्च; तद्वत् ।

वा—यदि ज्ञानवान् जीवः; कथमस्य सुषुप्तिमूर्च्छादिषु ज्ञानाभावः ?

प्र—तमोऽभिभूतत्वात् ।

वा—किमभिभूतं तमसा ?

प्र—धर्मभूतं ज्ञानम् ।

वा—केन, किमिव ?

प्र—हस्तेन दीपप्रकाश इव ।

वा—तर्हि विक्रियत एव जीवः ।

प्र—न, धर्मज्ञानमेव विक्रियते ।

वा—मुक्तजीवादीश्वरस्य को विशेषः ?

प्र—महानस्ति ।

वा—कथय ।

प्र—वच्मि शृणु; परिच्छिन्नस्सर्वज्ञसृष्ट्याद्यकर्ता जीवः;
अपरिच्छिन्नस्सर्वज्ञसृष्ट्यादिकर्ता ईश्वर इति ।

वा—‘निष्कलं निष्क्रिय’मिति श्रुतेरीश्वरस्य निष्क्रियस्य कथं
सृष्ट्यादिकर्तृत्वम् ?

प्र—‘स्वाभाविकी ज्ञानबलक्रिया’चेति श्रुतेरीश्वरस्सक्रिय एव,
गमनादिक्रियारहितमिति तु निष्क्रियपदार्थः पूर्णं हि ब्रह्म, सर्वशक्ति-
मच्च; ‘यतो वे’त्यादिश्रुतेर्ब्रह्मण एव हि जगज्जननसामर्थ्यम् ।

वा—ईश्वरो मायावी जगत्कर्ता, निर्मायं तु ब्रह्म निष्क्रियमेव ।

प्र—ईश्वरस्यैव ब्रह्मत्वात्, निर्मायब्रह्मपदार्थाभावाच्च ब्रह्मण-
श्शक्तिर्हि माया यदि ब्रह्म निर्मायं स्यात्तर्हि तत्सर्वावभासकं न भवत्येव ।

वा—इष्टापत्तिरेव; सर्वस्यैवाभावात् ।

प्र—कथं प्रतीयमानस्य सर्वस्याभावः ?

वा—यथा प्रतीतस्य सर्पस्य रज्जुगतस्याभावः ।

प्र—जगन्न रज्जुसर्पवन्मिथ्या ।

वा—कस्मात् ?

प्र—भ्रान्तिं विनैव सिद्धत्वात्सत्यसर्पवत् ; अतस्मिंस्तद्बुद्धि-
भ्रान्तिः; यथा रज्जौ सर्पबुद्धिः; प्रकृते च जगत्येव जगद्बुद्धेरियं
प्रमैव- तस्मिंस्तद्बुद्धेः प्रमात्वात् ।

वा—ब्रह्मैव जगद्रूपेण भातीति ब्रह्मणि जगद्बुद्धिरियं भ्रान्तिरेव ।

प्र—सूक्ष्मचिदचिद्विशिष्टं ब्रह्मैव स्थूलजगद्रूपेण परिणतं,
मृद्वट इवेति; तादृशे ब्रह्मणि जगद्बुद्धिः प्रमैव ।

वा—जगत्कालत्रयेऽपि नास्तीति मिथ्यैव ।

प्र—सूक्ष्मत्वस्थूलत्वोपाधिभ्यां कालत्रयेऽप्यस्त्येवेति न मिथ्या ।

वा—कार्यमनृतं कारणं सत्यं 'वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यं' इति श्रुतेः; ततश्च कारणं ब्रह्मैव सत्यं, कार्यं जगन्मिथ्यैव ।

प्र—सूक्ष्मचिदचिद्विशिष्टब्रह्मण एव कारणत्वेन सूक्ष्मचिदचितोरेव स्थूलचिदचित्त्वेन च चेतनाचेतनात्मकं जगत्सत्यमेव ।

वा—कथं सत्यस्य संसारस्य निवृत्तिः ?

प्र—ईश्वरानुग्रहात् सति प्रकृतिपुरुषविवेके ।

वा—अविवेककृतसंसारः कथं सत्यः ?

प्र—संसारो नाऽविवेककृतः; किंतु, प्रकृतिपुरुषसङ्गकृतः ।

वा—स सङ्गः किंकृतः ?

प्र—अविवेककृतः ।

वा—कथं तर्हि सङ्गसत्यः ?

प्र—सङ्गो भ्रान्तिसिद्ध एव ।

वा—तर्हि सङ्गजसंसारोऽपि मिथ्यैव ।

प्र—न, भ्रान्तिसिद्धरज्जुसर्पजन्यस्य भयकम्पमरणादेस्सत्यत्वदर्शनात् ।

वा—सङ्गहेतुरविवेकः केन कृतः ?

प्र—भगवन्मायया ।

वा—कथं मायानिवृत्तिः ?

प्र—भगवत्प्रपत्तेः ।

वा—किं तत्र मानम् ?

प्र—‘मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति’ इति गीतावचनम् ।

वा—कोऽयमीश्वरस्य जीवेषु प्रद्वेषः, यन्मायया जीवानामविवेकजननम् ?

प्र—अनादिकालसञ्चितजीवादृष्टवशात् ।

वा—किं तददृष्टम् ?

प्र—पुण्यापुण्यलक्षणं कर्म ।

वा—देहिनो जीवस्य कथं देहरूपप्रकृतिसङ्गस्यादसत्यः ?

प्र—अविवेकादयं सत्य एव; सति तु विवेके जीवस्य देहित्वमेव न सिद्ध्यति ।

वा—तर्हि जीवो ब्रह्मैव ।

प्र—न, परिच्छिन्नत्वात् ।

वा—जीवस्सत्यो देहस्सत्यश्चेति कुत स्तयोस्सङ्गो न सत्यः ?

प्र—असङ्गत्वात्पुरुषस्य ।

वा—असङ्गस्यापि जीवस्य देहसङ्गस्यादेवेश्वरसङ्कल्पवशात् ।

प्र—भवतु, तर्हि सङ्गोऽपि सत्यः ।

वा—कथमसङ्गत्वश्रुतिविरोधपरिहारः ?

प्र—मुक्तजीवपरत्वात्तच्छ्रुतेः, प्रकृतिसङ्गरहितो हि मुक्तः ।

वा—कथं प्रकृतिसङ्गरहित्यं मुक्तस्य ?

प्र—ईश्वरानुग्रहात् ।

वा—ईश्वरस्यैव प्रकृतिविशिष्टत्वेन कथं जीवस्य तदनुग्रहात्प्रकृतिविमोक्षः ?

प्र—प्रकृतिविशिष्टोऽपीश्वरः प्रकृतिवियुक्त एव; प्रकृतावहं-
ममाभिमानाभावात् ।

वा—‘प्रकृतिं विद्धि मे परा’मिति गीतावचनात्प्रकृतौ ममा-
भिमानोऽस्त्येवेश्वरस्य ।

प्र—अहमभिमानस्तु नास्तीति ।

वा—सोप्यस्त्येव, ‘आत्मानं मानुषं मन्ये रामं दशरथात्मज’-
मिति रामायणात् ।

प्र—तद्वचनस्य लीलाप्रयुक्तत्वात् ।

वा—तर्हि लीलैवेश्वरस्य प्रकृतिवैशिष्ट्यमपीति ब्रूहि ।

प्र—रामकृष्णादिदेहाकारप्रकृतिवैशिष्ट्यस्य लीलामयत्वेपि
प्रकृतिमात्रवैशिष्ट्यस्य स्वाभाविकत्वात् ।

वा—किं तत्प्रकृतिमात्रम् ?

प्र—यज्जगज्जन्माद्युपादानम् ।

वा—जीवो मुक्तिदशायां शुद्धः प्रकृतिवियुक्तत्वादीश्वरस्तु सदा-
प्यशुद्ध एव प्रकृत्यवियुक्तत्वादिति मुक्त एवेश्वरादुत्तम इति सिद्धम् ।

प्र—प्रकृत्यवियुक्तत्वेऽपि शुद्धमेवेश्वरस्वरूपम् ।

वा—कस्मात् ?

प्र—प्रकृतिविलक्षणत्वात्प्रकृतावहंममाभिमानाभावाच्च ।

वा—तर्हि विदुषो जीवस्य स्वरूपमपि शुद्धमेव ।

प्र—भवतु ।

वा—नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावो जीवो ब्रह्मैव ।

प्र—न ।

वा—कुतः ?

प्र—परिच्छिन्नत्वात् ।

वा—‘यो वै भूमा तदसृतमथ यदल्पं तन्मर्त्यमिति’ श्रुतेरल्पो जीवस्स्यादनित्यः ।

प्र—ईश्वरसङ्कल्पवशादल्पत्वेऽपि जीवस्यानित्यत्वाभावः । किञ्च सावयवाणोरेवानित्यत्वं, नतु निरवयवाणोः; नित्याः खलु परमाणवः ।

वा—‘येन सर्वमिदं तत’मिति ‘कूटस्थमचलं ध्रुवं’ इति च गीतावचनाद्विभुरेव जीवः ।

प्र—न, विभुत्वे उत्क्रान्तिगत्याद्ययोगात् । गीतावचनं तु धर्मभूतज्ञानद्वारा सर्वव्यापकः करचरणाद्यभावाद्देहवच्चलनरहितश्चेत्यभिप्रायगर्भम् ।

वा—सर्वव्यापिनीश्वरचैतन्ये अणुपरिमाणजीवचैतन्यानि कुतो न विलीनानि, समुद्रोदके वर्षोदबिन्दुबृन्दवत् ?

प्र—जगत्कारणप्रकृतिव्यवधानसत्त्वात्, ईश्वरचैतन्यं हि प्रकृतिविशिष्टम् ।

वा—प्रकृतेरन्तर्वर्तमानो भवत्वीश्वरो जीवदुर्लभः । प्रकृतेर्बहिःस्थस्तु सुलभ एव ।

प्र—मूलप्रकृतेर्बहिर्देशस्यैवाभावात्, तत्सत्त्वे वा जीवस्य तद्देशस्याऽसन्निकृष्टत्वात् ।

वा—‘यथोदके शुद्धे शुद्धमासिक्तं तादृगेव भव’तीत्यादि-जीवब्रह्मसायुज्यप्रतिपादकश्रुतीनां का गतिः ?

प्र—अर्वाचीनैः कल्पितत्वेनाधोगतिरेव; यद्वा तादृगेव भव-

तीति ब्रह्मसाम्यमेव मुक्तजीवस्य प्रतिपाद्यते श्रुतिभिः । 'परमं साम्य-
मुपै'तीति श्रुत्यन्तरात् । कथमन्यथा जीवस्य ब्रह्मणि लयस्यान्नित्यस्य ।

वा—अनया मुक्त्या स्वाभाविकाणुभावापत्तिरूपया जीवस्य
किं फलम् ?

प्र—देहसम्बन्धाभाव एव । तत्सम्बन्धप्रयुक्तो हि जन्मजरा-
मरणादिसर्वसंसारः, तत्प्रयुक्तं दुःखं च, यद्वा ब्रह्मानन्दानुभवः ।

वा—प्रकृतितिरोहितत्वाद्ब्रह्मणः कथं तदानन्दानुभवो जीवस्य ?

प्र—ईश्वरानुग्रहात्प्रकृत्येकदेशं भित्वा परमात्मानं प्रविश्य
जीवस्तदानन्दमनुभवति ।

वा—तर्हि सिद्धं जीवब्रह्मसायुज्यम् ।

प्र—न सिद्धं, भोक्तृभोग्यभावविरोधात् ; जीवो हि भोक्ता,
ब्रह्म तु भोग्यम् ।

वा—ब्रह्मचैतन्यं प्रविष्टस्य जीवचैतन्यस्य कुतो न लयः ?

प्र—ईश्वरसङ्करपादेव ।

वा—यदि मुक्तस्य भोग्यं ब्रह्म, तर्हि जीव एव ब्रह्मणोऽपि
शेषीति ब्रह्मणो जीवशेषत्वमापतितम् ।

प्र—ब्रह्म न शेषं, किंतु तदीयानन्द एव ; जीवो हि ब्रह्मा-
नन्दं भुङ्क्ते, नतु ब्रह्म ।

वा—किं ब्रह्मतदानन्दयोर्भेदः ?

प्र—सत्यं ब्रह्म हि आनन्दगुणकम् । 'आनन्दमय' इति श्रुतेः ।

वा—स हि कोशः ।

प्र—न, अन्नप्राणमनांस्येव कोशाः, विज्ञानमयानन्दमयौ
जीवेश्वरावेव ।

वा—कथं मयट् उपपत्तिः ।

प्र—प्राचुर्यार्थे मयड्विधानात् ।

वा—किमानन्दप्रचुरे ब्रह्मणि लेशतो दुःखमस्ति ?

प्र—न, प्राचुर्यस्य इतरसत्तानिषेधपरत्वात् ।

वा—किं सर्वे मुक्ता आत्मानन्दमनुभवन्ति? उत कतिचिदेव ?

प्र—कतिचिदेव ।

वा—के ते ?

प्र—ये परमात्मानमुपासितवन्तः ।

वा—आत्मोपासकानां का गतिः ?

प्र—ते स्वानन्दमेवात्यल्पमनुभवन्ति ।

वा—कुतः ?

प्र— आत्मोपासकानामीश्वरानुग्रहाभावेनेश्वरावारकप्रकृतिभेद-
नस्य दुश्शकत्वात् ।

वा—तटाकं प्रविश्य गौर्जलं मुखेनेव, जीव ईश्वरं प्रविश्य
तदानन्दं केनानुभवति ?

प्र—स्वेनैव, यद्वा धर्मभूतज्ञानेन ।

वा—एवमनन्तमुक्तानुभूयमानत्वादीश्वरानन्दस्य क्षयस्स्यात् ।

प्र—न, अक्षयत्वात्तदानन्दस्य ।

वा—कथं तर्हि जीवानामीश्वरशेषत्वम् ?

प्र—ईश्वरपरतन्त्रत्वादीश्वरलीलारसपरिपूरकत्वाच्च ।

वा—स्वानन्दमपहरद्भिर्मुक्तैः कथमीश्वरस्य लीलारसः पूर्यते ।

प्र—यथा स्वस्तन्यं पिबद्भिश्शिशुभिर्मातुः । वत्सलो हि जीवे-
ष्वीश्वरः । 'वत्सलो वत्सरो वत्सी'ति सहस्रनामपाठात् ।

वा—कथमीश्वराजन्येषु जीवेष्वीश्वरस्य वात्सल्यम् ?

प्र—मनुष्यत्वादिवेषेण जीवानामीश्वरजन्यत्वात् , यथा कश्य-
पादिभ्य इन्द्रादयः ।

वा—क ईश्वरस्य प्रथमः पुत्रः ?

प्र—हिरण्यगर्भः ।

वा—सहि स्रष्टा ईश्वर एव ।

प्र—न, ईश्वरसृष्टत्वाज्जीव एव ।

वा—रुद्रः कः ?

प्र—ईश्वरस्य पौत्रः ।

वा—विष्णुः कः ?

प्र—ईश्वर एव ।

वा—कस्मात् ?

प्र—स्वतन्त्रत्वात् ।

वा—विष्णुविग्रहोऽपि प्राकृत एव ।

प्र—न; अप्राकृतदिव्यमङ्गलः ।

वा—कुतः ?

प्र—शास्त्रादिभ्यः ।

वा—किं शास्त्रम् ?

प्र—नारायणोपनिषदादिकम् ।

वा—य एव विष्णुशरीरे वर्तते चैतन्यरूपो नारायणस्स एव
पाषाणेऽपि, नारायणस्य व्यापित्वादिति विष्णुवत्पाषाणस्यापि नाराय-
णत्वमेव ।

प्र—ओम् ।

वा—तर्हि कुतो ब्रह्मरुद्रादीनामनारायणत्वम् ?

प्र—जीवान्तर्व्यापिचैतन्यदृष्ट्या तेऽपि नारायणभूता एव ।

वा—जीवस्यैव चैतन्यत्वात्कथं तस्मिन्नपि चैतन्यव्याप्तिः ?

प्र—युज्यत एव, चैतन्यभेदात् ।

वा—‘ममैवांशो जीवलोके जीवभूतस्सनातन’ इति गीतावचना-
दीश्वरांशजीवस्य कथमीश्वराद्भेदः ?

प्र—ईश्वरस्य प्रकृतिपुरुषविशिष्टत्वेन जीवस्येश्वरांशत्वेपीश्वरा-
द्भेद एव; यथा दण्डिनोऽंशो दण्डो दण्डिनो भवति भिन्नः ।

वा—तर्हि देहिनो जीवस्य देहोप्यंश एव ।

प्र—इष्टापत्तिः ।

वा—प्रकृतिरपीश्वरांश एव ।

प्र—ओम् ।

वा—ईश्वरस्य प्रकृतिपुरुषवैशिष्ट्ये किं मानम् ?

प्र—‘भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च । अहंकार
इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे
पराम् । जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जग’दिति गीतावचनमेव ।

वा—‘सदेव सोम्येदमग्र आसी’दिति श्रुतेस्सृष्टेः प्राग्ब्रह्मैक-
मेवास्ति ।

प्र—स्थूलचिदचित्सृष्टेः प्राक्प्रलयदशायां च सूक्ष्मचिदचित्तौ
स्त एव । अन्यथा असत्कार्यवादापत्तेः । प्रलये विना ज्ञानादिकं
सर्वमुक्तिप्रसङ्गाच्च । श्रुतिस्तु सूक्ष्मचिदचिद्विविष्टब्रह्मसद्भावप्रतिपादनपरा ।

वा—‘अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्ये’ति श्रुतेरीश्वर एव जीवः ।

प्र—जीवेन शरीरेणेति श्रुत्यर्थान्नेश्वरो जीवः । ईश्वरस्यैव जीवत्वे नियाम्यनियामकभावासिद्धेः ।

वा—किमीश्वरवज्जीवोप्येकः ?

प्र—न ।

वा—कुतः ?

प्र—‘नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामानिति’ श्रुतेस्सुखाद्यनुभववैचित्र्याच्च ।

वा—‘अशब्दमस्पर्शमरूप’मित्यादिश्रुत्या ईश्वरस्याशरीरत्वात्कथं रामकृष्णादय ईश्वराः ?

प्र—केवलेश्वरस्य तथात्वेऽपि विशिष्टेश्वरश्शरीर्येव ।

वा—किं द्वावीश्वरौ ?

प्र—न, एक एवेश्वरः परं तु यः प्रकृतिपुरुषान्तरस्सोऽशरीरः, सशरीरश्चेश्वरः ।

वा—कथम् ?

प्र—स्वतः परतश्च ।

वा—तर्हि जीवोऽपि स्वतोऽशरीर एव ।

प्र—सत्यम् ।

वा—तर्हि, अस्मदादिशरीरगतः पुरुष इव रामकृष्णादिशरीरगतोऽपि पुरुषो जीव एव ।

प्र—न, ईश्वर एव ।

वा—कुतः ?

प्र—सर्वज्ञत्वादिगुणयोगात् ।

वा—कथं परिच्छिन्नस्य तस्येश्वरत्वम् ?

प्र—अपरिच्छिन्न एव ।

वा— कथं देहिनः परिच्छेदाभावः ?

प्र—यदि देहे एकस्मिन्नेवास्ति, तर्हि देहात्तस्य परि-
च्छेदोऽस्तु, नतु तथा; किंतु सर्वत्रास्तीति ।

वा—जीवोऽपि सर्वत्रास्त्येव ।

प्र—न ।

वा—कुतः ?

प्र—अचेतने जीवाददर्शनात् ।

वा—ईश्वरोऽपि नास्त्यचेतने ।

प्र—अस्त्येव, स्तम्भान्नरसिंहाविर्भावस्मरणात् ।

वा—यस्तम्भादुद्भूतो नरसिंहस्स चेतन एव, रामकृष्णादिव-
दिति चेतन एव नरसिंहदेहेस्तीश्वरः, नाचेतने ।

प्र—ईश्वरस्य परोक्षत्वादचेतने तस्यानुपलब्धिः ।

वा—चेतनेऽपि तस्यानुपलब्धिरेव ।

प्र—बाढम् ।

वा—यद्यनुपलभ्यमानोऽपीश्वरोऽचेतनेऽस्ति तर्हि जीवोऽप्य-
स्त्येव ।

प्र—न ।

वा—कुतः ?

प्र—जीवस्याचेने मृदादावहमित्यनुपलम्भात्प्रत्यक्षो हि जीव-
स्त्वस्य स्वयं; नहि कोपि जीवो मृदादावहं वर्त इति मन्यते देहवत् ।

वा—देवदत्तजीववत् , राम ईश्वरोपि भार्यावियोगदुःखमनुभूतवानिति कथं व्यापित्वं रामस्य ? नहि व्यापकस्य केनचित्कचिदपि वियोगः ?

प्र—लीलावशात् , स्त्रीसङ्गिनां गतिरिति प्रथयंश्चचारेत्युक्तं भागवते । 'रामो न गच्छति न तिष्ठति नानुशोचती'त्युक्तमध्यात्म-रामायणे च ।

वा—जीवस्यापि लीलैव वियोगः ।

प्र—न, कर्मणैव ।

वा—ईश्वरस्यापि रामस्य लीलया जीववद्भार्यावियोग इत्यस्य कोर्थः ?

प्र—सर्वव्याप्यपि नारायणः लीलया मानुषं देहमाश्रित्य भार्यावियोगमनुभवतीति ।

वा—कथं लीलयापि व्यापकस्य वियोगः ?

प्र—ईश्वरलीला हि नातिशङ्कनीया ।

वा—हन्त ! तर्हि, यद्यपरिच्छिन्नोऽपि लीलया परिच्छिन्नो भवति, आनन्दमयोऽपि दुःखी तर्हि ईश्वरोऽपि लीलया जीवो भवत्येव ।

प्र—जीवो न भवति, किंतु जीववद्भवति । यथा नटो राजवत् , यथा वा राजा रक्षकपुरुषवत् ।

वा—वच्छब्दस्य कोऽर्थः ?

प्र—वस्तुतो न भवति, किंतु तथा नटनमेवेति ।

वा—तर्हीश्वरो रामकृष्णादिदेहानिव देवमनुष्यादिदेहानपि

स्वीकृत्य संसरन्निव नटतीत्यभ्युपगम्य, ईश्वरातिरिक्तजीवाभ्युपगमवाद-
स्त्यज्यताम् ।

प्र—देवादिदेहेष्वहमित्यभिमन्यमानस्य प्रत्यक्षस्य जीवस्य
दुरपलापत्वात् ।

वा—सोऽभिमानी ईश्वर एव ।

प्र—न ।

वा—कुतः ?

प्र—संसार्यहं जीवो नेश्वर इत्यनुभवात् ।

वा—रामस्यापि तादृश एवानुभवोऽस्ति ।

प्र—नास्ति ।

वा—कुतः ?

प्र—परहृदयस्याऽप्रत्यक्षत्वेन त्वया रामानुभवस्य दुर्ज्ञेयत्वात् ।

वा—‘आत्मानं मानुषं मन्य’ इति रामवाक्यादेव तदनुभव-
मनुमिनोमि ।

प्र—तद्वाक्यस्य लीलाप्रयुक्तत्वात् ।

वा—परिच्छिन्नसंसार्यपि रामः कृष्णश्चेश्वरः ब्रह्मरुद्रादयस्तु
जीवा इत्यत्र किं विनिगमकम् ?

प्र—स्वाभाविकज्ञानबलक्रियाशक्त्यतिशयवत्त्वम् ।

वा—कुतः परिच्छिन्नस्य संसारिणस्तद्वत्त्वम् ?

प्र—रामगतपरिच्छेदसंसारयोर्लीलामयत्वाद्वास्तुतोऽपरिच्छिन्नोऽ-
संसार्येव रामः ।

वा—तर्हीश्वरस्य रामत्वादिकं मिथ्यैव ।

प्र—न मिथ्या, किंतु लीला ।

वा—कस्मात् ?

प्र—अर्थक्रियाकारित्वात् ; अर्थक्रियाशून्यं शुक्तिरजतादिकं हि मिथ्या । रामकृष्णादयस्तु सेतुबन्धनगोवर्धनोद्धरणाद्यर्थक्रियाकारिण एवेति सत्या एव ।

वा—कथमानन्दमयेश्वरस्य दुःखित्वं सत्यम् ?

प्र—लीलया सर्वसम्भवात् ।

वा—यदीश्वरः परोक्षस्तर्हि रामादयः प्रत्यक्षत्वान्नेश्वरः ।

प्र—रामादिदेहप्रत्यक्षेऽपि तदन्तर्गतेश्वरचैतन्यस्याऽप्रत्यक्षत्वादीश्वरत्वम् ।

वा—तर्हि देवादिदेहान्तरचैतन्यस्याप्रत्यक्षत्वादीश्वरत्वम् ।

प्र—न, परोक्षापरिच्छिन्नचैतन्यस्यैवेश्वरत्वात् ; प्रत्यक्षमप्रत्यक्षं वा चैतन्यं परिच्छिन्नं जीव एव ।

वा—लीलयैव जीवस्यापि परिच्छिन्नत्वम् ।

प्र—न, स्वत एव ।

वा—कुतः ?

प्र—सर्वव्याप्त्यक्षमत्वात् ।

वा—कथमिदं ज्ञायते ?

प्र—जीवस्य स्वानुभवादेव ; नहि जीवो देशान्तरस्थं कालान्तरस्थं वा वेद ; व्यापित्वाभावात् ।

वा—ईश्वरस्यापि नास्ति सर्वानुभवः ।

प्र—अस्ति ।

वा—कुतः ?

प्र—‘वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन । भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्च’नेति गीतावचनात् ।

वा—यदि परिच्छिन्नः कृष्णो ब्रह्म तर्हि अहमपि ब्रह्मैव ।

प्र—न त्वं ब्रह्मासि, कृष्ण एव ब्रह्म ।

वा—कुतः ?

प्र—अपरिच्छिन्नत्वात्कृष्णस्य ।

वा—कथं तदज्ञायते ?

प्र—विश्वरूपप्रदर्शनात्कृष्णस्य ।

वा—तद्धि देहव्याप्तिं गमयति ।

प्र—चैतन्यव्याप्तिपूर्विकैव देहव्याप्तिः ।

वा—तर्हि हनूमानप्यपरिच्छिन्न एव; व्यापिदेहवत्त्वात् ।

प्र—न, हनूमद्देहस्य विश्वात्मकत्वाभावात् । सर्वं हि विश्व-
मीश्वरस्यैकस्यैव शरीरम् ।

वा—कस्मात् ?

प्र—‘सहस्रशीर्षा पुरुष’ इत्यादिश्रुतेः; ‘विष्टभ्याहमिदं कृत्स्न-
मेकांशेन स्थितो जग’दिति गीतावचनाच्च ।

वा—चैतन्यमेकमेव भेदकाभावात् ।

प्र—न, भेदकसद्भावात् ।

वा—किं तद्भेदकम् ?

प्र—प्रकृतिरेव ।

वा—कथम् ?

प्र—यत्प्रकृतिं सर्वामभिव्याप्य स्थितं तदीश्वरचैतन्यं; यत्प्रकृ-
त्येकदेशस्थं तज्जीवचैतन्यमिति ।

वा—यत्र जीवचैतन्यं तत्र प्रकृतिदेशे नेश्वरव्याप्तिरिति कथं सर्वव्यापित्वमीश्वरस्य ?

प्र---जीवेऽपीश्वरसत्त्वाज्जीवव्याप्तः प्रकृत्येकदेशोऽपीश्वरव्याप्त एव ।

वा—सर्वगतत्वादनन्तस्य 'स एवाहमवस्थित' इति प्रह्लाद-
वचनाज्जीवेश्वराभेदः ।

प्र—जीवगतत्वेन जीवशरीरक ईश्वरो जीव एव; यथा
मनुष्यशरीरगतत्वेन जीवो मनुष्य इति तदर्थत् ।

वा—का प्रकृतिः ?

प्र—प्रधानम् ।

वा—तद्धि 'ईक्षतेर्ना शब्द'मिति सूत्रकारैर्निराकृतम् ।

प्र—अब्रह्मात्मकस्वतन्त्रप्रधाननिराकरणपरं तत्सूत्रं; ब्रह्मात्मिका
तु प्रकृतिरस्त्येव; गीताप्रामाण्यात् ।

वा—कथं प्रकृतेर्ब्रह्मात्मकत्वम् ?

प्र—ब्रह्मशरीरत्वात् । शरीरस्य शरीरी खल्वात्मा ।

वा—आत्मा जीव एव ।

प्र—न, शरीरंप्रति जीव आत्मा; जीवंप्रतीश्वर आत्मा, अत
एव मुख्य आत्मा ईश्वर एव परमात्मेत्युच्यते ।

वा—जीव एव परमात्मा । 'परमात्मेति चाप्युक्त' इति
गीतावचनात् ।

प्र—देहात्माद्यपेक्षया तत्र जीवस्य परमात्मत्वमुक्तं; निरपेक्षत्वं
तु परमात्मत्वमीश्वरस्यैव ।

वा—आत्मपरमात्मभेदे न प्रमाणं पश्यामः ।

प्र—‘शृणु तत्त्वं प्रवक्ष्यामि ह्यात्मानात्मपरात्मना’मित्यादि-
वचनान्येव प्रमाणानि ।

वा—घटाकाशमहाकाशवदात्मपरमात्माभेद एव ।

प्र—न, घटाकाशस्य सोपाधिकत्वादात्मनो निरुपाधिकत्वाच्च ।
उपाध्यप्रयुक्त एवात्मपरमात्मभेदः ।

वा—‘तत्त्वमसी’ति श्रुत्या कथं जीवेश्वराद्वैतं प्रतिपाद्यते ?

प्र—शरीरशरीरिभावविशिष्टाद्वैतमेव प्रतिपाद्यते; नतु शुद्धा-
द्वैतम् ।

वा—विशिष्टाद्वैतमिति पदमश्रौतम् ।

प्र—पदस्याश्रौतत्वेऽप्यर्थश्रौत एव ।

वा—कस्मात् ?

प्र—यस्मात् ‘द्वासुपर्णा’ इत्यादिश्रुतिभिर्भेदः, ‘तत्त्वमसी’-
त्यादिभिरभेदश्च प्रतिपाद्यते, तस्मात् ।

वा—जीवेश्वरयोश्शरीरशरीरिभावविशिष्टाद्वैतमिति ज्ञानेन किं
फलम् ?

प्र—ईश्वरशरीरत्वाज्जीव ईश्वरपरतन्त्रः, ईश्वरनियाम्यः, ईश्वर-
शेष इति ज्ञानेन जीवस्य स्वातन्त्र्याभिमाननिवृत्तिः । स्वरक्षाभरस्य
सर्वस्येश्वरायत्तत्वेन स्वस्य स्वरक्षाप्रयासाभावः । ईश्वरानुग्रहार्थमीश्वर-
कैङ्कर्यकरणं तदनुग्रहात्सर्वसंसारनिवृत्तिः, परमपदप्रपत्तिश्चेति ।

वा—भिन्नेश्वरज्ञानाद्भवति भयमधिकम् ।

प्र—न, तदनुसरणादेव भयं; नतु तत्सेवनात् । भिन्नं हि
राजानं संसेव्य सेवकः प्राप्नोति धनम् ।

वा—परोक्ष ईश्वरस्सेवाया अविषयः ।

प्र—अत एव श्रीरङ्गनायकाद्यर्चारूपस्वीकार ईश्वरस्य भक्तानु-
कम्पार्थम् ।

वा—‘यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम् । हित्वार्चा
भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति स’ इति भागवतादर्चार्चनं व्यर्थमेव ।

प्र—न, सर्वव्यापीश्वर इति ज्ञानाभावप्रयुक्तस्यैवार्चाभजनस्य
वैयर्थ्यं, कथमन्यथा सर्वव्यापीश्वरस्य हानं सम्भवति; येन तद्वारणाय
ईश्वरं हित्वेत्युच्येत ।

वा—कथं कृत्रिमपाषाणादिविग्रहाणामीश्वरत्वम् ?

प्र—ईश्वराधिष्ठितत्वात् ।

वा—सर्वमपि तर्हि पूज्यमेव ।

प्र—नेति को वदेत् ? अत एव हि ‘वासुदेवस्सर्व’मिति,
‘स महात्मा सुदुर्लभ’ इति गीतासूक्तम् ।

वा—तर्हि व्यर्था एवार्चाः ।

प्र—न, सुन्दरे भगवद्विग्रहे भगवद्बुद्धेस्सुशकत्वात् । नद्यादा-
वेव केवलपाषाणे भगवानिति बुद्धिः कस्याप्युदीयात् ।

वा—अर्चायामपि नोदेत्येव ।

प्र—उदेत्येव; नटे रामादिबुद्धिवत् ।

वा—नहि साकार ईश्वरः ।

प्र—लीलया साकार एव ।

वा—आकारे कथमीश्वरबुद्धिः ?

प्र—आकारवतीश्वर एवेश्वरबुद्धिः ।

वा—कस्मात् ?

प्र—साक्षाद्भगवानेव श्रीरामः भद्राद्राविहास्मदनुग्रहार्थं
व्यक्तस्सन् तिष्ठतीति भक्ताशयात् ।

वा—अमी भक्ता देहान्ते किं यान्ति ?

प्र—परमपदम् ।

वा—किं तत् ?

प्र—वैकुण्ठलोकः ।

वा—स कास्ते ?

प्र—ब्रह्माण्डादुपरि ।

वा—किं सत्यलोकः ?

प्र—न, सहि हिरण्यगर्भस्थानम् ।

वा—किं तद्गता न मुक्ताः ?

प्र—तद्गता हिरण्यगर्भायुष्यान्ते हिरण्यगर्भेण समं मुच्यन्ते ।

वा—का मुक्तिः ?

प्र—परमपदप्राप्तिः ।

वा—कथं याति जीवो मुक्तिम् ?

प्र—सुषुम्नामार्गेण निर्गत्य रश्म्यनुसारी सन्नर्चिरादिमार्गेण
सूर्यमण्डलं भित्वा ब्रह्मलोकं गच्छति ।

वा—किं ब्रह्म ?

प्र—परं ब्रह्म ।

वा—तद्धि सर्वव्यापि ।

प्र—सत्यम् ।

वा—तर्हि ब्रह्मप्राप्त्यर्थं परमपदगमनं व्यर्थम् ।

प्र—न व्यर्थम् ।

वा—कुतः ?

प्र—प्रकृतिवियुक्तस्यैव जीवस्य ब्रह्मप्राप्तिः । सा तु प्रकृतिः परमपदस्थविरजानदीतरणसमय एव जीवं मुञ्चति; नतु ततः प्राक् ।

वा—का सा प्रकृतिः ?

प्र—मनष्षष्ठेन्द्रियप्राणरूपा ।

वा—इन्द्रियाणि दश हि ।

प्र—कर्मेन्द्रियाणि देहेन सहैव जायन्ते; म्रियन्ते च ।

वा—‘तत्त्वविदः प्राणा नोत्क्रामन्ती’ति श्रुतेरज्ञस्यैव प्राणोत्क्रमणम् ।

प्र—परमपदं प्राप्तस्य तत्त्वविद एव प्राणोत्क्रमणाभावः; प्राणानामेवाभावात्तस्य ।

वा—‘ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भव’तीति श्रुतेर्विदुषो न गमनम् ।

प्र—ब्रह्मैव ब्रह्मविद्भवति; ब्रह्म जानाति, नतु जीवः श्रुत्यर्थात् । ‘स एनान् ब्रह्म गमयती’ति श्रुत्यन्तराच्च ।

वा—यदि जीवो ब्रह्म न जानाति, तर्हि कथं मुक्तस्य ब्रह्मप्राप्तिः ?

प्र—मुक्तजीवो जानात्येव; यद्वा मुक्तजीवो बद्धजीवो वा नान्तर्यामिणं जानाति, तस्यादृश्यत्वात् । बद्धजीवस्तु बहिर्भवं ब्रह्मापि न जानाति, असर्वज्ञत्वात् । मुक्तस्तु तज्जानाति; सर्वज्ञत्वात् ।

वा—यदेव बहिस्स्थं तदेवान्तस्स्थं च ।

प्र—सत्यं, तथाहि अन्तस्थत्वरूपेण ब्रह्म ज्ञातुं न शक्यते जीवेन । अत एवान्तर्यामीश्वरो दुष्प्राप एव जीवस्य ।

वा—कतिविध ईश्वरः ?

प्र—पञ्चविधः ।

वा—कास्ता विधाः ?

प्र—परव्यूहविभवान्तर्याम्यर्चात्वरूपाः ।

वा—ब्रूहि तद्विवेकम् ?

प्र—वच्मि शृणु ! परो मुक्तप्राप्यं सर्वव्यापिचैतन्यम् । व्यूहो वासुदेवसङ्कर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाः । विभवा रामकृष्णादयः । अन्तर्यामी जीवान्तर्गतः । अर्चाश्श्रीरङ्गनायकवेङ्कटेश्वरादयः । तत्र विभवो द्विविधः । नित्यविभूतिर्लीलाविभूतिश्चेति । नित्यविभूतिर्वैकुण्ठे वर्तमानश्शङ्खचक्रादि-धरश्श्रीनिवासो महाविष्णुः । लीलाविभूती रामकृष्णादिरूपेति विवेकः ।

वा—सर्वं जगदपि ईश्वरविभूतिरीश्वरव्यूहश्च ।

प्र—सत्यं, तथापि प्राधान्येनोक्तं तथा- 'आदित्यानामहं विष्णु'-रित्यादिवत् ।

वा—किमर्थं तथोक्तम् ?

प्र—उपासनार्थम् ।

वा—राम इव जीवोऽपि ब्रह्मबुद्ध्योपास्य एव ।

प्र—सत्यम् ।

वा—तथा सति जीववद्रामोऽपि नैव ब्रह्म ।

प्र—यदि रामशब्देन शरीरं विवक्षितं, तर्हि रामोपि जीवव-

दीश्वरशरीरत्वेन नैव ब्रह्म । यदि तदन्तर्गतं चैतन्यं विवक्षितं तर्हि रामो ब्रह्मैव ।

वा—तर्हि जीवशब्देनापि चैतन्यविवक्षणे जीवो ब्रह्मैव ।

प्र—सत्यं, यदि जीवान्तरचैतन्यं विवक्षितं जीवशब्देन, तर्हि जीवो ब्रह्मैव; यदि तु प्रत्यक्चैतन्यं विवक्षितं, तर्हि जीवो नैव ब्रह्म; किंतु ब्रह्मशरीरमेव ।

वा—रामो ब्रह्म, कृष्णो ब्रह्म, जीवो ब्रह्मेतिवत् श्वा ब्रह्म, श्वपचो ब्रह्मेत्यपि वक्तुं युक्तं, रामादिष्विव श्वादिष्वपि सत्त्वादीश्वरस्य ।

प्र—सत्यं, तथैव वदन्ति विद्वांसः सर्वे ब्रह्मेति । अत एव सर्वशब्दवाच्यत्वमपीश्वरस्य सङ्गच्छते । ईश्वरस्य सर्वशरीरकत्वेन शरीर-वाचिसर्वशब्दानां शरीरेपर्यन्तत्वनियमात् ।

वा—तर्हि रामादिवच्छ्रादयोऽपि पूज्या एव, रामादिनामव-देवदत्तादिनामान्यपि जप्यान्येव ।

प्र—मैवं; श्वादिदेहा जीवेश्वरसाधारणाः, ईश्वरवज्जीवस्याऽपि श्वादिदेहेषु सत्त्वात् । रामकृष्णादिदेहास्तु ईश्वरस्यैवासाधारणाः; तेषु जीवस्यासत्त्वात् । तथा रामकृष्णादिनामानीश्वरस्यैवासाधारणानि । देवदत्तादीनि तु जीवेश्वरोभयसाधारणानीति कृत्वा ईश्वरसाधारणदेह-नामादय एव पूजाजपाद्युचिताः ।

वा—ब्रह्मरुद्रादयोऽपि पूज्या एव ।

प्र—पूज्या एव ते; जीवत्वेप्युत्कृष्टत्वात्, भगवद्भक्तत्वाच्च ।

वा—ब्रह्मरुद्रादयो न जीवाः ।

प्र—जीवा एव ?

वा—कुतः ?

प्र—वत्सापहारबाणासुरयुद्धादिषु ब्रह्मरुद्रादीनां श्रीकृष्णेन परिभूतत्वात् ।

वा—अतीतः कृष्णः कथमस्माकं सुसेवः ?

प्र—नातीतः, जगन्नाथक्षेत्रे जगन्नाथरूपेण वर्तत एव । यद्वा सर्वास्वप्यर्चासु सालग्रामादिषु च चैतन्यरूपेण वर्तत एव ।

वा—किं सालग्रामं परं ब्रह्म ?

प्र—ओम् ।

वा—कथम् ?

प्र—गण्डव्यां नद्यां परमेश्वरेण सालग्रामात्मनाऽवतीर्णत्वात् ।

वा—कथमिदं ज्ञायते ?

प्र—स्वाभाविकचक्रचिह्नेन । चक्रं हि भगवदसाधारणचिह्नम् ।

वा—तर्हि कुलालोपि भगवानेव, चक्रित्वात् ।

प्र—न, कृत्रिमत्वात्कुलालचक्रस्य ।

वा—तर्हि, कृत्रिमा अर्चा अपूज्या एव ।

प्र—न, कृत्रिमत्वेप्यर्चानां ब्राह्मणप्रयुक्तमन्त्रयन्त्रादिभिरीश्वरत्वात् । मन्त्राधीनं हि दैवतम् ।

वा—कथमीश्वरस्य परतन्त्रता ?

प्र—मन्त्राणामीश्वरेणैव तादृशसामर्थ्यस्य दत्तत्वात् । यद्वा सर्वव्यापिचैतन्यमेवाऽपरतन्त्रम् । रामकृष्णादिविभवास्तु मन्त्रादिपरतन्त्रा एव । त एव विभवा अर्चास्वावाह्य स्थाप्यन्ते भागवतैः । अथवा मन्त्रपूतास्वर्चासु भगवान्स्वयमेव भक्तानुग्रहार्थं वर्तते ।

वा—केन रूपेण ?

प्र—भक्तरक्षणोपयोगिना येन केनापि रूपेण ।

वा—तर्हि, बहिर्मुखा एव धन्याः ।

प्र—न, बहिर्मुखा अपि धन्याः ।

वा—कथमन्तर्मुखानामीश्वरसेवा; परोक्षत्वादीश्वरचैतन्यस्य ?

प्र—हृदि अंगुष्ठपरिमितपुरुषरूपेणेश्वरस्य । सत्त्वात् । तस्य चाऽपरोक्षत्वात् ।

वा—कथमपरिच्छिन्नेश्वरस्यांगुष्ठपरिमितत्वम् ?

प्र—उपासकानुग्रहार्थमीश्वरेण तादृशरूपस्य स्वीकृतत्वालीलया रामकृष्णादिमूर्तिवत् ।

वा—स पुरुषो नैव दृश्यते ।

प्र—चक्षुरविषयस्स मनसा दृश्यते ।

वा—किं मनोमयः ?

प्र—बाढम् ।

वा—मनसा कल्पित एव ?

प्र—न, ईश्वरेण गृहीतं तद्रूपं स्वयमेव ।

वा—कुतस्सर्वेषां तन्न प्रत्यक्षम् ?

प्र—मनश्शुद्ध्यभावात् ।

वा—किमेवमन्तर्मुखानां, बहिर्मुखानां वा साकार एवेश्वर-
संसेव्यः ।

प्र—सत्यं; निराकारस्य सेवितुमशक्यत्वात् ।

वा—साकारेश्वरसेवया न निराकारब्रह्मप्राप्तिः ।

प्र—यस्याकारसेव्यते, तस्य निराकारत्वादस्त्येव निराकार-
ब्रह्मप्राप्तिस्साकारेश्वरसेविनः ।

वा—तर्हि व्यर्थो ज्ञानमार्गः ।

प्र—न व्यर्थः । य एवं ज्ञानपूर्वकं साकारमीश्वरं सेवते
तस्यैव निराकारब्रह्मप्राप्तिर्नान्यस्येति ।

वा—‘नान्यः पन्था विद्यतेऽयना’येति श्रुतिविरोधः ।

प्र—न, ज्ञानपूर्वकेश्वरसेवामार्गस्याऽपि ज्ञानमार्गत्वात् ।

वा—कथमीश्वरसेवा कार्या ?

प्र—‘पापोहं पापकर्माहं पापात्मा पापसम्भवः । त्राहि मां
कृपया देव शरणागतवत्सल’ इत्यनुसन्धानपूर्वकम् ।

वा—केनोक्तम् ?

प्र—श्रीकृष्णेनैव ।

वा—क ?

प्र—गीतायाम् ।

वा—किं तद्वाक्यम् ?

प्र—‘सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज । अहं त्वा सर्व-
पापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः’ । श्रीरामेणाऽप्युक्तम्- ‘सकृदेव
प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते । अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्भ्रतं म’-
मेति ।

वा—किमभेदेनेश्वरशरणीकरणीयः ? उत भेदेन ?

प्र—अभेदेनैव ।

वा—कथमभेदे शरणागतिः ?

प्र—ईश्वरशरीरत्वादीश्वर एवाहमिति निश्चयेनेश्वरश्शरणी-
करणीयः ।

वा—कुतो न भेदेन ?

प्र—‘योन्यां देवतामुपास्ते अन्योसावन्योहमस्मीति; न स वेद
यदा पशुरेवं स देवाना’मिति श्रुत्या भेदस्य निन्दितत्वात् ।

वा—तर्हि शुद्धाभेद एवास्तु जीवेश्वरयोः ।

प्र—न ।

वा—कुतः ?

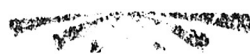
प्र—परिच्छिन्नापरिच्छिन्नयोर्बाह्यान्तरयोश्च जीवेश्वरयोश्शुद्धा-
भेदासम्भवात् ।

वा—यदि जीवः परिच्छिन्नः, यदि च जीवस्येश्वर आन्तरः,
तर्हि नाहं ब्रह्मास्मि ।

इति बेल्लुङ्कोण्डोपनामक रामकविकृतिषु ‘अद्वैतविजये’

वादिप्रतिवादिसंवादः ।

साधारणमार्गेशिरशुद्धनवमी ।

अथ सिद्धान्तः ।

प्रकृतिः पुरुष ईश्वरश्चेति त्रयः पदार्थाः; तत्र प्रकृतिरचेतना, सत्या नित्या दृश्या । ईश्वरशरीरतया ईश्वरात्मिका, ईश्वरशेषभूता अस्वतन्त्रा विभ्वी । सा द्विविधा सूक्ष्मा स्थूला चेति । प्रलयदशायामवस्थिता सूक्ष्मा; इयमेव मूलप्रकृतिरिति, ईश्वरशक्तिरिति च व्यपदिश्यते । प्रपञ्चदशायामवस्थिता स्थूला इयमेव भूतभौतिकाकारेणाद्य दृश्यते । ईश्वराधिष्ठिता सूक्ष्मप्रकृतिरेव स्थूलजगदाकारेण परिणतेति स्थूलप्रकृतेः परिणाम्युपादानं सूक्ष्मप्रकृतिः । प्रकृतेस्सत्त्वं रजस्तम इति त्रयो गुणास्सन्ति । तेन गुणत्रयेण प्रकृतिः पुरुषं संसारयति, पुरुषश्चेतनः सत्यः, नित्यः, द्रष्टा, दृश्यश्च । पुरुषस्य प्रकृतिं स्वं च प्रति द्रष्टृत्वमीश्वरं प्रति तु दृश्यत्वमिति विवेकः । ईश्वरशरीरकतया ईश्वरात्मकः, ईश्वरशेषभूतः, अस्वतन्त्रः, कर्ता, भोक्ता, अणुः, परिच्छिन्नज्ञानानन्दगुणकः । स त्रिविधः । बद्धः, मुक्तः, नित्यश्चेति । प्रकृतिस्थो बद्धः, प्रकृतिवियुक्तो मुक्तः, प्रकृत्या असंसृष्टस्तु नित्यः; तयोप्यमी प्रत्येकमनन्ता एव । जीवस्य स्थूलं सूक्ष्मं चेत्यस्ति शरीरद्वयम् । तत्र स्थूलं करचरणादिमत्पाञ्चर्भातिकपिण्डः । सूक्ष्मंतु सूक्ष्मभूतपञ्चकप्राणपञ्चकज्ञानेन्द्रियपञ्चकमनोबुद्धिद्वयात्मकसप्तदशतत्त्वसमष्टिः सूक्ष्मशरीरसहित एव जीवो लोकान्तरगमनागमनादिकं करोति । इदं च सूक्ष्मशरीरमणुः तद्गतमन इन्द्रियादीनामणुत्वादत एव सूक्ष्मशरीरी देहादुत्क्रामन् जीवः पार्श्वस्थैर्नोपलभ्यते । प्रविशति च मशकादप्यतिसूक्ष्मं देहम् । एवमतिसूक्ष्मत्वादेव जीवोऽच्छेद्योऽदाह्योऽशोष्योऽमर्त्यश्च । प्राकृतं चेदं

सूक्ष्मशरीरं मुक्तिकाले नश्यति । स्थूलशरीरं तु प्रारब्धावसाने नश्यति । मुक्तनित्ययोस्तु स्वेच्छया ईश्वरेच्छया वा अप्राकृतस्थूलसूक्ष्मशरीरे स्तो नस्तश्च । अस्य च जीवस्य कामसङ्कल्पादयो गुणास्सन्ति । ज्ञातृत्वा-
चेतनधर्मा हि ते । चेतनश्च ज्ञाता; मनस्तु जीवस्य करणमेव । चक्षु-
रादिवत् ; यथा दर्शनश्रवणादयो न चक्षुश्श्रोत्रादिकरणधर्माः; किंतु
द्रष्टुश्श्रोतुश्च जीवस्यैव तद्वत्कामादयो न मनोधर्माः । अत एव—
‘शान्तो दान्त उपरत’ इति श्रुत्या मुमुक्षोर्जीवस्य शमादयो गुणा विधी-
यन्ते । अणुरप्ययं जीवः देहे हृदि तिष्ठन् स्वप्रभया सर्वं देहमभिव्याप्य
स्थितः, यथा सूक्ष्मोऽपि दीपः सर्वं गृहं प्रभया । अत एवास्य सर्व-
देहस्थशैत्याद्युपलम्भः, इयमेव जीवप्रभाधर्मभूतं ज्ञानमित्युच्यते । ज्ञान-
मेव जीव इत्यद्वैतिनः । तदसत्— अहमिदं जानामीत्यनुभवादज्ञातुरेव
जीवत्वात्, ज्ञानवानेव ज्ञाता, नतु ज्ञानं ज्ञाता; ज्ञातृज्ञानज्ञेयानां पर-
स्परं भेदात् । ज्ञातापि जीवस्सर्वं न जानातीति किञ्चिद्ज्ञ एव ।
नित्यमुक्तजीवौ तु सर्वज्ञौ तयोर्ज्ञानस्येश्वरानुग्रहेणापरिच्छिन्नत्वलाभात् ।
नित्यमुक्तौ परमपदे बैकुण्ठे वर्तमानौ निर्धूतनिखिलोपाधिक-
निरतिशयब्रह्मानन्दमनुभवतः ईश्वरवत् ; अत एव तयोरीश्वरसाम्यं
श्रूयते । बद्धस्तु संसारी सुखं दुःखं चानुभवति परिच्छिन्नमेव तत्त-
ज्जन्मसु कर्मप्रयुक्तेषु देवमनुष्यादिषु । तत्तच्छरीरसंयोगवियोगात्मक-
जन्ममरणे चानुभवति । स्वतस्तु जन्मादिषड्भावविकारशून्य एव पुरुषः ।
‘अत एवाजो नित्यश्शाश्वत’ इति श्रूयते । यद्यपि प्रकृतिरप्यजैव ।
‘अजामेका’मिति श्रुतेः । तथाऽपि सूक्ष्मप्रकृतिरेवाऽजा, स्थूला तु
देहेन्द्रियादिरूपा पृथिव्यादिरूपा च सादिरेव । अत एवानित्या च ।

इयं च स्थूलप्रकृतिस्सृष्टेः प्राक्सूक्ष्मप्रकृतिरूपेण वर्तत इति नासत्कार्य-
 वादप्रसङ्गः । अयं च जीवः स्वभावतः प्रकृत्यसंसृष्टोपीश्वरमायामोहि-
 तत्वात्प्रकृतावहंभमाभिमानवान्सन् प्रकृतिसंसृष्टो भवति । एतत्प्रकृति-
 संसर्गकृत एवायं जीवस्य संसारः । प्रकृतिसंसर्गश्च जीवस्य द्विविधः ।
 स्थूलप्रकृतिसंसर्गस्सूक्ष्मप्रकृतिसंसर्गश्चेति । देहस्थूलस्थूलप्रकृतिः, सूक्ष्म-
 देहस्सूक्ष्मप्रकृतिः । प्रलयेऽपि सूक्ष्मदेहसंसर्गोऽस्त्येवेति जीवस्य न
 तदा मुक्तिः । एवं सूक्ष्मदेहवन्तस्सर्वेऽपि जीवा बद्धाः, प्रलये अव्या-
 कृतनामकेश्वरशक्तिभूतसूक्ष्मप्रकृतौ निलीय वर्तन्ते मधुपिष्टे स्वर्ण-
 रेणुवत् । तदानीं न तेषां किमपि ज्ञानं; तमोभिभूतत्वात्सुषुप्तिवत् ।
 एवं जीवस्य कदाचिद्ज्ञानमुद्भवति, कदाचिन्नश्यति, कदाचित्संकुचति,
 कदाचिद्विकसतीति हेतोर्न जीवो ज्ञानं, किंतु ज्ञातैव । ईश्वरस्तु
 चेतनः, नित्यः, सत्यः, अजः, अनादिः, प्रकृतिपुरुषविलक्षणः, निखिल-
 हेयप्रत्यनीककल्याणगुणैकतानः, अपरिच्छिन्नः, अपरिच्छिन्नज्ञानानन्दः,
 सर्वान्तर्यामी, प्रकृतिपुरुषशरीरकः, प्रकृतिपुरुषयोरप्यात्मेति परमात्मा ।
 सर्वज्ञत्वसर्वेश्वरत्वसर्वशक्तित्वादिभिस्सर्वोत्कृष्ट इति पुरुषोत्तमः अदृश्यः,
 सर्वद्रष्टा, जीववत्करणानधीनज्ञानः, जीवो यथा ज्ञेयं मन आदिकरणै-
 र्जानाति नतु तथा ईश्वरः । किंतु 'अपाणिपादो जवनो ग्रही'तेति
 श्रुतेः करणरहित एव वेत्ति सर्वम् । प्रकृतिपुरुषसंयोजनद्वारा सर्वजग-
 दुदयविभवलयलीलः, सर्वशेषी, स्वानन्दानुभवशाली, सङ्कल्पधृतविरा-
 ड्विष्णुरामकृष्णादिबहुरूपतया दृश्यः, मुक्तजीवोपभोग्यः, सर्वशासितृ-
 त्वेन सर्वभयहेतुः, कार्यकरणप्रवर्तकत्वेन सर्वसुहृत्, मुक्तिप्रदत्वेन
 भक्तानामभयहेतुः, जीववदयमपि ज्ञातैव, न ज्ञानमात्रं । नच 'सत्यं ज्ञान-

मनन्त'मिति श्रुतिविरोधः । ज्ञानस्य स्वरूपनिरूपकधर्मत्वेनेश्वरस्य ज्ञानमिति व्यपदेशः जीवस्य च । ज्ञानवत्त्वस्य जीवेश्वरलक्षणत्वात् । ईश्वरस्य ज्ञानन्तु न संकोचादिविकारान्भजते तम आद्यनभिभूतत्वात् । कामसङ्कल्पादय ईश्वरस्यापि स्वधर्मा एव । 'तदैक्षतेत्या'दिश्रुतेः । नतु प्रकृतिधर्माः, जडत्वात्तस्याः । नापि मायाधर्माः, प्रकृतेरेव मायापदार्थत्वात् । यद्वा ईश्वरसङ्कल्पस्यैव मायात्वात् । 'माया साङ्कल्पिकज्ञान'मिति निघण्टुदर्शनात् । अमोघसङ्कल्पवत्त्वादेवायं मायीत्युच्यते । प्रकृतिपुरुष-विशिष्टोऽपि नित्यमुक्तोयं जीवस्यात्मभूतोपि परोक्षः शास्त्रानुमानादिना गम्यः । तच्च शास्त्रमीश्वरकृतमेव- 'तस्य महतो भूतस्य निश्श्वसितमेत-द्यद्वेद' इति श्रुतेः । 'वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाह'मिति गीतावचनाच्च । अयं चेश्वरो हृद्यर्चायां सूर्ये वा य आत्मानं भक्त्या सेवन्ते तेभ्यो मुक्तिं दिशतीति भक्तिमार्ग एव साक्षान्मोक्षदः । मोक्षः परमपदप्राप्तिः । सच परमपदं गतो न पुनरावर्तते । ब्रह्मरुद्रादि-लोकान् गतास्तु पुनरावर्तन्ते । 'आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽजुन । मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते' इति गीतावचनात् । जीव-स्येश्वरसाभ्यापत्तिरेव, न तु सायुज्यप्राप्तिः । सति सायुज्ये जीवस्य स्वरूपनाशप्रसङ्गेन सायुज्यस्यापुरुषार्थत्वान्नित्यस्य जीवस्य नाशयोगाच्च । परमपदं प्रविष्टश्च मुक्तः अप्राकृतदिव्यमङ्गलविग्रहश्शङ्खचक्रादिधारी सन् तथाविधैरेव मुक्तैर्नित्यैश्च सूरिभिस्साकं लक्ष्मीविशिष्टं श्रीमहाविष्णुं सेवमानः परब्रह्मानन्दमनुभवन्वर्तत इत्येव प्रतिवादिदर्शनसारसंग्रहः ।

वादिमतं तु मया वेदान्तदीपिकादिषु स्फुटं प्रदर्शितमेव । अपरिच्छिन्नस्सत्यज्ञानानन्दरूप ईश्वर एव जीव इति । अत्र विचार्यते—

किं जीवः परिच्छिन्न उतापरिच्छिन्नः ? किमीश्वर एव जीवः ? यद्वेश्वरस्य शरीरं जीवः ? किं ज्ञानमेवेश्वरो जीवश्च उत ज्ञाता ? किं मुक्तजीवस्य ब्रह्मसाम्यमुत ब्रह्मसायुज्यम् ? किं ज्ञानादेव कैवल्यमुत भक्तेः ? किमनन्यशेषस्सर्वशेषी च जीवः ? यद्वा ब्रह्मणश्शेषः ? इत्यादिः ।

तथाहि; जीवः परिच्छिन्न एव; अतिसूक्ष्मदेहेऽपि सत्त्वात् । यद्यपि विभोरपि गगनस्येव सूक्ष्मेपि सत्त्वं भवितु मर्हति, तथापि विभुर्देहाद्बहिरपि वर्तेत; नतु जीवो देहाद्बहिर्वर्तते गगनवत् व्यापित्वमीश्वरस्यैव । 'अन्तर्वहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणस्स्थित' इति श्रुतेः । नारायणो ह्यन्तर्यामी, न लीयन्ते न क्षीयन्त इति नरा जीवास्तेषां समूहो नारं तस्यायनं प्रवृत्तिर्यस्मात्स नारायण इति व्युत्पत्तेरन्तस्स्थित्वा यमयति जीवानित्यन्तर्यामीति व्युत्पत्तेश्च अन्तर्यामित्वं चेश्वरस्यैवासाधारणो धर्मः । 'य आत्मनि तिष्ठ'न्नित्यन्तर्यामिब्राह्मणात् । 'केनापि देहेन हृदि स्थितेन यथा नियुक्तोऽस्मि तथा करो'मीति पुराणात् । 'ईश्वरस्सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठ'तीति स्मरणात् । जीवपारतन्त्र्यस्यानुभवसिद्धत्वाच्च । इति पूर्वपक्षः ।

न जीवः परिच्छिन्नः, परिच्छिन्नत्वे जीवस्य घटादिवदनित्यत्वापत्तेर्जडत्वापत्तेश्च । नच परिच्छिन्नोपि जीवो निरवयवत्वात्परमाणुवन्नित्य इति वाच्यं, नित्यपरमाणुसद्भावे मानाभावात् । ब्रह्मातिरिक्तस्य नित्यवस्तुन एवाभावात् । 'तत्सत्यमतोन्यदार्त'मिति श्रुतेः । सत्यस्यैव नित्यत्वाच्च । एवं जीवस्य नित्यत्वादेव ब्रह्माभेदस्तत एवापरिच्छिन्नत्वं च । ब्रह्म ह्यपरिच्छिन्नम् । नच देहाद्बहिर्घटादौ जीवो नास्तीति वाच्यं, तत्रापि जीवसत्त्वात् । ननु तर्हि कुतो घटादौ जीवस्याहंग्रहा-

भाव इति चेत्तत्रान्तःकरणाभावात् । यत्रान्तःकरणमस्ति तत्राहमिति स्फुरत्यात्मा । अतएव सुषुप्तौ देहेऽन्तःकरणाभावादहमित्यस्फुरणमात्मनः । ननु यदि जीवो घटेऽपि स्यात्तर्हि देहवद्धटोपि चेतनस्स्यात्, देहजन्म-मरणाभ्यामिव घटजन्मनाशाभ्यामपि घटो जातो मृत इति व्यवहार-स्यादिति चेन्नैवम्—घटे जीवसद्भावस्तथाऽऽस्ताम् । व्यापिनश्चेतयितु-रीश्वरस्य घटेऽपि सत्त्वात्कुतो न घटस्य चैतन्यलाभः ? कुतो वा घटो-दयनाशाभ्यामीश्वरस्य जन्मनाशव्यवहाराभावः ? तस्माद्देहस्य सूक्ष्मदेह-सम्बन्धप्रयुक्तमेव चेतनत्वं, न जीवेश्वरसम्बन्धप्रयुक्तं; । न चेतयिता जीव एवेति वाच्यं, अन्तःकरणस्यैव चेतयिता जीवः, तस्यैवेश्वरचैतन्यप्रति-फलनग्रहणसमर्थत्वात् । तस्मादन्तःकरणं वस्तुतो जडमपि चैतन्याभासा-च्चेतनमिव भवति । अत एवान्तःकरणस्याहंग्रहलाभः अहं सुखीत्यादि-व्यवहारात्, देहादिकं त्वचेतनमेव । स्थूलोहं मनुष्योहमिति व्यवहारस्तु देहतादात्म्याध्यासादन्तःकरणस्यैव, इदं साभासमन्तःकरणं यत्रास्ति स देहश्चेतन इति, स जीव इति च व्यवहियते । यस्मादिदमुत्क्रान्तं स देहस्तु निर्जीव इति व्यवहियते । अयं जीव इदमन्तःकरणमिति विवेकाभावाल्लोकस्य अन्तःकरणधर्माणां सुखादीनां जीवधर्मचैतन्यस्य च परस्परमध्यासेन जीवान्तःकरणयोरविवेको जातः । तत एवाहं सुखीति प्रत्येति जीवोप्यन्तःकरणतादात्म्याध्यासात् । यथा देहतादात्म्याध्यासा-दहं मनुष्य इति । अत एवास्य जीवस्य परिच्छिन्नोहं न देहाद्बहिर्वर्ते । इत्यनुभवः । अन्तःकरणं हि परिच्छिन्नं देहान्तरं च । ननु कथमपरि-च्छिन्नस्येश्वरस्यैव जीवस्य अन्तःकरणादितादात्म्याध्यास इति चेन्नैष दोषः—मायया तदुपपत्तेः । अत्यन्तदुर्घटमपि घटयति हि माया गग-

नादेनैल्यादिकमिव । नन्वेवमपरिच्छिन्नेश्वरं परिच्छिन्नजीवीकरोति मायेति मायापारतन्त्र्यमीश्वरस्य प्राप्तमीश्वराभावश्चेति चेन्मैवम्—मायया गगने नीलीकृते सति किं गगनस्य नैल्यं प्राप्तं, किं वा नीरूपगगनाभावः प्राप्तः ? तस्मादीश्वरे माया जीवत्वं जगद्धा निर्मातु, न तावता कोपि जीवत्वादिरीश्वरस्य भवेत् ; नाऽपीश्वरत्वमपेयात् । तस्मान्माया-सृष्टपरिच्छिन्ननानान्तःकरणतादात्म्याध्यासादेवापरिच्छिन्नैकेश्वरस्य परिच्छिन्ननानाजीवत्वव्यवहार इति मायामयमेव जीवस्य परिच्छिन्नत्वं नानात्वं च, वस्तुतस्तत्परिच्छिन्नेश्वर एव जीवः । ईश्वरचैतन्यपरिच्छेदकानामन्तःकरणानां मायासृष्टत्वेन मायामयत्वाद्बस्तुतस्तदभावाच्च । अत एव- 'ह्येकमेवाद्वितीयं ब्रह्मे'ति श्रूयते । 'नेह नानास्ति किञ्च'नेति च । नच माया सत्यैवेति वाच्यं, या मा सा मायेति निरुक्त्यैव तस्या असत्यत्वसिद्धेः । नचेश्वरस्य सत्यत्वे कथं तच्छक्तेर्मिथ्यात्वमिति वाच्यं, अग्नैस्सत्यत्वेपि तच्छक्तेर्मिथ्यात्वात् । सदसदनिर्वाच्या हि शक्तिः । नन्वेवं मुक्तिदशायां मायाभावेन सर्वद्वैताभावात्तदानीमपरिच्छिन्नो भवतु जीवः ; इदानीं तु सर्वसत्त्वात्परिच्छिन्न एव, इति चेन्मैवम्—जीवस्याऽविकार्यत्वेन सदैकरूपत्वात्सर्वदाऽप्यपरिच्छिन्न एव जीवः ; तस्य परिच्छिन्नत्वं तु भ्रान्तिसिद्धमेवेति । ननु यदान्तरं तज्जीवचैतन्यं, यद्वाह्यं तदीश्वरचैतन्यमिति भेद एव जीवेश्वरयोरिति चेन्मैवम्—चैतन्यमेकमेव, गगनवत् ; तस्योपाधिकृत एवान्तरत्वबाह्यत्वभेदः, न स्वाभाविक इति । ननु यद्यपरिच्छिन्नो जीवस्स्यात्तर्हि एक एव स्यात्, न चेष्टापत्तिः-सुखदुःखाद्यनुभववैचित्र्यस्य दुरपलापत्वादिति चेन्मैवम्—सुखदुःखादयस्सर्वे अन्तःकरणधर्मा एव ; ते च नानेति न देवदत्तान्तः-

करणानुभूतसुखादेर्यज्ञदत्तान्तःकरणस्मरणप्रसङ्गः । नच सुखादयो जीव-
धर्मा एवेति वाच्यं, सुषुप्तावन्तःकरणाभावेन जीवसत्त्वेऽपि जीवस्य सुखा-
द्युपलम्भाभावात् । नचैवं सुखादीनां कामादीनां च मनोधर्मत्वे ज्ञान-
स्यापि मनोधर्मत्वाद्ज्ञानशून्य एव जीवो जडस्यादिति वाच्यं, सुख-
कामादिवृत्तिज्ञानानां मनोधर्मत्वेऽपि जीवो न जडः, ज्ञानस्वरूपत्वात् ।
तद्धि जीवस्य स्वरूपभूतज्ञानं नित्यं, स्वप्रभं, सर्वावभासकं, सदैकरूपं,
सर्वव्यापि, सर्वान्तरं, सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं च । एवं सर्वावभासकत्वादेव
ज्ञानस्वरूपोऽपि जीवस्सर्वज्ञ इति ज्ञातृत्वेन व्यपदिश्यते । ज्ञातुरेकत्वं
च श्रुत्यैवोक्तं- 'नान्योतोस्ति द्रष्टा' इति । नच ज्ञातुर्जीवस्यान्तरः
कश्चिदन्तर्यामी ज्ञातास्तीति वाच्यं, तस्याप्यन्तः कश्चिद्ज्ञाता पुनरस्ती-
त्यनवस्थादोषप्राप्तेः । अन्तर्यामिणस्सर्वान्तरत्वेन तस्यापि ज्ञातृत्वे ज्ञातृ-
धर्मस्य ज्ञानस्य ज्ञात्रन्तर्गतत्वेन ज्ञानस्यैव सर्वान्तरत्वं स्यात् । इष्टापत्तौ
अन्तर्यामिणस्सर्वान्तरत्वहानिः, ज्ञातृभूतजीवेश्वरोभयानुगतचैतन्यरूपज्ञान-
स्यैव ब्रह्मत्वमित्यद्वैतसिद्धिश्च । तस्माद्ज्ञातुरात्मनस्स्वरूपमेव ज्ञानं;
नतु धर्मः । नच स्वरूपज्ञानं न सर्वावभासकमिति वाच्यं, सुषुप्तिमूर्छा-
दिषु स्वरूपज्ञानस्य भासकत्वसिद्धेः । कथमन्यथा असाक्षिकसुषुप्तिमूर्छा-
द्यभ्युपगमः ? नच सुषुप्त्यादिषु जीवस्य ज्ञानभाव एवेति वाच्यं, किं
जीवस्वस्य सुषुप्तौ ज्ञानाभावं स्वयं वेद, उत न वेद ? आद्ये सिद्धं
जीवस्य ज्ञानम् । द्वितीये- कथमसाक्षिकज्ञानभावाभ्युपगमः ? अपि च
सुषुप्त्यादिषु वृत्तिज्ञानाभाव एवान्तःकरणाभावात् । चैतन्यन्त्वस्त्येव,
तस्य नित्यस्याभावप्रतियोगित्वाभावात् । ननु यदि जीवस्य सुषुप्तावपि
ज्ञानमस्त्विति, तर्हि ज्ञानाश्रय एव जीवः; नतु ज्ञानमिति चेन्मैवम्—

जीवस्सुषुप्तिमवभासयतीति मयोच्यते, नतु ज्ञानमस्तीति; कस्मा अवभासयतीति चेत्त्वस्मा एवेति विद्धि । तद्व्यवभासको ज्ञाता, अवभासनं ज्ञानं, अवभास्यं ज्ञेयं सुषुप्तिश्चेति सिद्धैव त्रिपुटी सुषुप्तौ । एवं प्रलयादिष्वपीति कथमद्वैतसिद्धिः ? उच्यते— सुषुप्तिदशायां नास्ति त्रिपुटी । अहमिदं जानामीति भेदानुभवाभावात् । 'यत्र सर्वमात्मैवामूतत्र केन कं पश्ये'दित्यादिश्रुतेश्च । किंतु निर्विकल्पकानुभवमात्रमेवास्ति; यद्व्याख्यातसुषुप्त्यभ्युपगमः । नचानुभवो जीव एवेति, यद्वा सुषुप्तावज्ञानानुभवसत्त्वादस्तु नाम त्रिपुटी; मुक्तौ तु न त्रिपुटी । आत्मातिरेकेण यस्य कस्यापि वस्तुनोऽभावात् । नच मुक्तावात्मा ब्रह्मानन्दमनुभवतीति त्रिपुट्यस्त्यैवेति वाच्यं, ब्रह्म तदानन्दस्तद्भोगस्तद्भोक्ता चेति नास्ति विविच्य पदार्थचतुष्टयं तु मुक्तौ; किंतु जीवो ब्रह्मरूपेणास्तीत्येवोच्यते । तच्च ब्रह्मैवानन्दमिति, अनुभवरूपमिति च सिद्धान्तान्न द्वैतप्रसङ्गः । नचैवमेकस्यैव भोक्तृत्वं भोग्यत्वं चेति कर्मकर्तृभावविरोध इति वाच्यं, यथा तव मते ब्रह्मैव स्वानन्दमनुभवतीत्यत्र कर्मकर्तृभावविरोधस्य परिहारः, तथैव मम मतेऽपीति । अस्तु मम मते स दोषः; तव मते कथं तत्परिहार इति चेदुच्यते—मुक्तो ब्रह्मानन्दमनुभवतीत्यस्य मुक्तो ज्ञानानन्दब्रह्मस्वरूपेण तिष्ठतीत्येवार्थ इति । अत्र प्रमाणं तु— 'ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवती'ति श्रुतिरेव । ननु जीवेश्वरभेदकयोरल्पज्ञत्वसर्वज्ञत्वयोः परिच्छिन्नत्वापरिच्छिन्नत्वयोस्संसारित्वासंसारित्वयोर्दुःखित्वानन्दमयत्वयोः प्रत्यक्षत्वपरोक्षत्वयोर्जगदहेतुत्वहेतुत्वयोः पारतन्त्र्यस्वातन्त्र्ययोश्च सर्वानुभवसिद्धयोः कथमपलापशक्यते कर्तुमिति, चेदुच्यते— यस्यान्तःकरणतादात्म्याभिमानस्तस्याज्ञस्येवानुभवसिद्धमिदं भेदकजातं; नतु प्राज्ञस्य । प्राज्ञो

हि सर्वज्ञमपरिच्छिन्नमसंसारिणमानन्दं प्रत्यक्षं जगद्धेतुं स्वतन्त्रमीश्वर-
मेवात्मानं मन्यते । नच कथं परोक्षेश्वरस्य प्रत्यक्षत्वमिति वाच्यं,
यावज्जीवस्यात्मनि संसारिबुद्धिस्तावदेव जीवस्य परोक्ष ईश्वरः । यदा
तु जीवस्य स्वस्वरूपज्ञानं तदा प्रत्यक्ष एवेश्वरः; जीवस्यैवेश्वरत्वात् ।
'यत्साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्मे'ति श्रुतेः । 'स आत्मा तत्त्वमसी'ति श्रुतेश्च ।
नच जीवस्य शरीरस्यात्मा शरीर्यैवेश्वर इति वाच्यं, जीवस्य
निरवयवस्य ईश्वरशरीरत्वायोगात् । सावयवं हि शरीरं, नच गगना-
दयो निरवयवा ईश्वरशरीरमेवेति वाच्यं, गगनादीनां सर्वेषामपि सादि-
वस्तूनां सावयवत्वात् । नच प्रकृतिर्निरवयवेति वाच्यं, तस्यास्सावय-
वत्वनिरवयवत्वाभ्यां दुर्निरूप्यत्वात् । नचेश्वरभोग्यत्वाज्जीव ईश्वरशेष
एव, नेश्वर इति वाच्यं, जीवभोग्यत्वादीश्वरस्यापि जीवशेषत्वप्रसङ्गात् ।
मुक्तैरीश्वरो भुज्यते, तव मतेनापि न चेश्वरपरतन्त्रो जीव इति वाच्यं,
देहेन्द्रियादिसङ्घातस्यैव पारतन्त्र्यं, नतु जीवस्य केवलस्येति । नच
जीवानीश्वरो यमयतीति वाच्यमन्तःकरणतादात्म्याभिमानिन एवाज्ञानी-
श्वरो यमयति; नतु प्राज्ञमात्मानम् । नचान्तःकरणस्य जडस्य कथ-
मीश्वरनियमनमिति वाच्यं, साभासत्वेनाजडत्वात्तस्य । नचेश्वराज्जीवा
बिभ्यतीति वाच्यमज्ञा एव बिभ्यति, नतु प्राज्ञः । नहि सुषुप्तिमूर्च्छादिषु
प्राज्ञस्य सतो जीवस्य कापीश्वराद्धीतिः किमपि नियमनं पारतन्त्र्यं वा विद्यते ।
एवं तत्त्वविदपि न बिभेति । नच प्राज्ञस्य मूढत्वादभीतिरिति वाच्यं,
प्राज्ञ एव प्राज्ञ इति व्युत्पत्त्या प्राज्ञस्य सर्वज्ञत्वात् । नच यः किञ्चिदपि न
वेद स सुषुप्तिस्थः, प्राज्ञः कथं सर्वज्ञ इति वाच्यं, यस्मात्प्राज्ञः किञ्चिन्न
वेद तस्मादेवं सर्वं वेदेति । नचैवं घटोपि सर्वज्ञ एवेति वाच्यं, इष्टा-

पतेः- घटावच्छिन्नं चैतन्यं हि सर्वज्ञम् । घटः किमिति न सर्वज्ञ इति
 चेदज्ञानस्वरूपत्वाभावादिति जानीहि । प्राज्ञो ज्ञानस्वरूपः, घटस्तु
 जडस्वरूप इत्यत्र किं मानम् ? घटस्य दृश्यत्वात्प्राज्ञस्य द्रष्टृत्वाच्चेति
 हेतुः । कथं प्राज्ञस्य द्रष्टृत्वम् ? सुषुप्तिसाक्षित्वात् प्राज्ञोपि दृश्यत
 एव । न, येन प्राज्ञो दृश्यते तस्य द्रष्टृरेव प्राज्ञत्वात् । अन्तर्यामिणा
 प्राज्ञो दृश्यते; न, अन्तर्यामिण एव प्राज्ञत्वात्, तस्माद्द्रष्टा स्वयं-
 प्रकाश आत्मा जीव ईश्वर एक एव सत्यः । दृश्यमन्यत्सर्वमसत्यमेव,
 दृश्यत्वादेव । ननु यद्यदृश्यं ब्रह्म तर्हि कथं तदज्ञाने मुमुक्षूणां प्रवृत्तिः?
 कथं वा तत्साक्षात्कारः ? 'दृश्यते त्वग्रया बुद्धये'ति कथं श्रुत्युपपत्ति-
 रिति चेदुच्यते—दृश्यत एव ब्रह्म स्वेन; स्वप्रकाशत्वादन्येन तु न
 दृश्यते । जीवस्य तु ब्रह्मानन्यत्वाज्जीवेन ब्रह्म दृश्यत एव, स्वस्य स्वयं
 हि सदाप्यपरोक्षः । बुद्ध्या दृश्यत इति श्रुतिस्तु बुद्ध्युपहितेन जीवेन
 दृश्यत इत्यभिप्रायगर्भा; यद्वा बुद्धावेकाग्रायां सत्यां जीव आत्मानं
 साक्षात्कुरुत इति । नच स्वसाक्षात्कारं प्रति कुतो जीवस्य बुद्ध्यपेक्षेति
 वाच्यं, इतः प्राग्बुद्धिविक्षेपवशाज्जीव आत्मानं संसारिणमज्ञमीश्वरभिन्नं
 च ज्ञात्वा खिन्न इतीदानीं बुद्धिशुद्धिरपेक्षिता जीवेन । बुद्धिनैर्मल्या-
 जीवस्यानात्मतादात्म्याभिमाननाशे सति स्वस्वरूपसाक्षात्कारो भवती-
 त्यर्थः । तस्माद्येन ब्रह्म दृश्यते, स एव ब्रह्मेति । द्रष्टृरेव ब्रह्म, नतु
 दृश्यम् । तच्च जीव एव, जीवस्यैव ब्रह्मद्रष्टृत्वात् । घटादिकं तु दृश्य-
 मेव, नतु द्रष्टृ । दृश्यं द्रष्टृ चेति पदार्थद्वयमेव माया, तत्कार्यं सर्वं
 जगद्दृश्यं, द्रष्टृ तु ब्रह्म; तच्च दृष्टूपं जीव ईश्वरश्च ब्रह्मैव; दृष्टू-
 पत्वाज्जीवस्येश्वरस्य च । दृक्च ज्ञानं चैतन्यमित्यर्थान्तरम् । ज्ञानं

चापरिच्छिन्नमेव, ज्ञानेन ज्ञेयस्यैव परिच्छिद्यमानत्वात् । ज्ञानस्य ज्ञानान्तरेण परिच्छेदवादे अनवस्थादोषात् ; ज्ञानस्यापि ज्ञेयत्वापत्तेश्च । अत एव ज्ञानमेकं घटपटादिविषयभेदेऽपि ज्ञानाभेदात् । अत एव सत्यं नित्यं चेति कथं ज्ञानस्वरूपस्य जीवस्य परिच्छिन्नत्वं नानात्वं वा ? तस्मादपरिच्छिन्न ईश्वर एव जीवः ; ईश्वरस्यापि तस्य जीवत्वं भ्रान्ति-सिद्धमेव । रज्जोस्सर्पत्वमिव, भ्रान्तिहेतुस्तु मायैव, सा चात्मतत्त्वसाक्षा-त्कारान्नश्यति । सति तु मायानाशे सर्वद्वैतनिवृत्तिरिति शिष्यत एक-मेव ब्रह्म । तच्चाशेषं सत्येवमद्वैते कथं मुक्तस्येश्वरसाम्यापत्तिः । न कथमपीति, मुक्तस्य ब्रह्मसायुज्यमेव ।

इति, बेल्लंकोण्डोपनामक रामकविकृतिषु

अद्वैतविजये-सिद्धान्तः ।

(साधारणमार्गशिरशुद्धदशमी ।)

SRI BELLAMKONDA RAMA RAYA KAVINDRA TRUST

Do.No.12-8-5/5 NARASARAOPET. REG NO : - 112/bk - g/09.

గౌరవాధ్యక్షులు :

ప్రొ. శ్రీ అచార్య దిల్లంరాంబే శ్రీనివాస కావలూయి యోజి

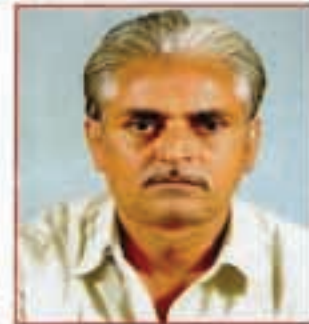
అధ్యక్షులు :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే దేంకట సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

ఉపాధ్యక్షులు :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే రామకృష్ణదేవరావు

ప్రధాన కార్యదర్శి :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే వేదమంజీరావు

సహాయ కార్యదర్శి :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే మోహనరావు

కోశాధికారి :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే దేంకట శ్రీనివాసాచార్యులకు మమిరీ

కార్యనిర్వాహక సభ్యులు :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే దేంకట కృష్ణ రాఘవేంద్రరావు

కార్యనిర్వాహక సభ్యులు :

ప్రొ. శ్రీ దిల్లంరాంబే సాయిరామ్